

Biblizmi u romanima Bijeli dimnjačar i Srce sfinge Anice i Maje Gjerek

Plavec, Mateja

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:019894>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet u Zagrebu

Odsjek za komparativnu književnost

Katedra za poredbeno proučavanje hrvatske književnosti

Zagreb, 2019.

DIPLOMSKI RAD

BIBLIZMI U ROMANIMA *BIJELI DIMNJAČAR* I *SRCE SFINGE* ANICE I MAJE GJEREK

Biblisms in the Novels "Bijeli Dimnjačar" and "Srce sfinge" by Anica and Maja
Gjerek

Mentor:

dr. sc. Cvijeta Pavlović

Studentica:

Mateja Plavec

SAŽETAK

Tekst donosi analizu i interpretaciju biblijskih motiva u dva romana Anice i Maje Gjerek. Prvi dio rada posvećen je romanu za djecu *Bijeli Dimnjačar* (1999.). Pozornost je usmjerena na kristoliki lik Bijeloga Dimnjačara te na njegov odnos s djevojčicom koja je glavni lik, a ujedno i pripovjedačica ovoga romana. Istaknuta je simbolika motiva povezanih s Bijelim Dimnjačarem i protumačen njegov simbolični put u romanu. U drugome dijelu rada slijedi analiza romana za odrasle *Srce sfinge* (1992.) u kojemu se također pojavljuje zagonetna kristolika osoba. Pozornost je usmjerena ponajprije na način na koji se biblizmi slažu s elementima detektivskoga romana u anđeoskoj potrazi. Analizirane su i pjesme simbolično umetnute u tekst.

U radu su istaknute poveznice između odabranih romana Anice i Maje Gjerek. U oba romana prevladavaju motivi, citati, aluzije i asocijacije iz Novoga zavjeta premda su prisutni i motivi iz Staroga zavjeta. Biblijski motivi uklopljeni u suvremeni svijet, a uz njih se nalaze i motivi iz bajki, mitova i zapadnoeuropske umjetnosti.

KLJUČNE RIJEČI: Anica i Maja Gjerek, biblizmi, intertekst, simbolika

SUMMARY

This paper analyzes and interprets Biblical motives in two novels by Anica and Maja Gjerek. The first part of the paper deals with the children's novel "The White Chimney Sweep" (1999.) Particular focus is put on the Christ-like figure of the White Chimney Sweep and his relationship with the main character, the little girl, who also acts as the novel's narrator. Also emphasized is the symbolism present in the motifs pertaining to the White Chimney Sweep, whose symbolic path is analyzed here. The second part of the paper contains the analysis of the adult novel "The Heart of the Sphynx" (1992.), in which a mysterious Christ-like figure also appears. Special attention is given to the way Biblical elements and elements of detective fiction blend in an angelic search. Symbolical poetic inserts present in the text are also analyzed.

The paper emphasizes the connection between the selected novels by Anica and Maja Gjerek. Motifs, quotes, allusions and associations to the New Testament abound in the novels, though motifs from the Old Testament are also present. The Biblical motifs are incorporated into the contemporary world and attention is drawn to their symbolic nature. Besides those of Biblical origin, elements of fairy tales, myths and West European art can be found in the novels, which shows the long-lasting nature of Biblical elements and their ability to send a message to the reader even in a modern work of fiction.

KEYWORDS: Anica and Maja Gjerek, Biblical elements, intertextuality, symbolism

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Analiza i interpretacija romana <i>Bijeli Dimnjačar</i>.....	2
2. 1. Lik Bijeloga Dimnjačara – <i>Onoga-koji-voli-priče</i>.....	2
2. 1. 1. Napomena <i>Prije čitanja</i> i pitanje imena.....	2
2. 1. 2. Bjelina i svjetlost.....	5
2. 1. 3. Prijatelj i Učitelj.....	8
2. 2. Simbolični put Bijeloga Dimnjačara.....	10
2. 2. 1. Javno djelovanje, muka i odlazak.....	10
2. 2. 2. Nasljedovanje.....	15
3. Analiza i interpretacija romana <i>Srce Sfinge</i>.....	16
3. 1. <i>Srce sfinge</i>.....	16
3. 1. 1. Proslov <i>Srca sfinge</i>	17
3. 1. 2. Struktura romana.....	19
3. 2. Prvi dio – Adam i Lili.....	20
3. 2. 1. Izvješće anđela Porfira.....	20
3. 2. 2. Potraga anđela Porfira i anđela Akiba	21
3. 2. 3. Tajanstvena bilježnica.....	26
3. 2. 4. Pjesma <i>Anđeo ljubavi</i>	26
3. 2. 4. Posljednji susret Adama i Lili.....	28
3. 3. Drugi dio – Tajanstveno Lice.....	30
3. 3. 1. Misao o ljubavi.....	30
3. 3. 2. Pjesma <i>Srce sfinge</i>	33
3. 3. 3. Potraga za <i>Licem</i>	35

3. 3. 4. Doživljaj i spoznaja.....	35
3. 3. 5. Svjedoci u potrazi.....	37
3. 3. 6. Motivi svjetlosti, vremena i pamćenja.....	41
3. 3. 7. Tajanstveno Lice.....	41
3. 3. 8. Isus u slastičarnici.....	43
3. 3. 9. Motiv pjesme i ruže.....	45
3. 3. 10. Mistična kristalna planina.....	46
3. 3. 11. Zvezdana košulja.....	47
3. 3. 12. Kraj romana – <i>Tajna bilježnica</i> i pjesma <i>Graal</i>	49
4. Zaključna usporedba.....	50
5. Literatura.....	51

BIBLIZMI U ROMANIMA *BIJELI DIMNJAČAR* I *SRCE SFINGE* ANICE I MAJE GJEREK

1. Uvod

Koprivničke književnice Anica (1935.) i Maja (1961.) Gjerek, majka i kći, zajedno su objavile nekoliko knjiga, romana i zbirki pripovijedaka, te dvije slikovnice. Od toga veći dio opusa čine djela pisana za djecu. Anica i Maja zajedno su počele pisati za malenu kćer i unuku Mariju, a poslije su nastavile pisati za svu djecu. Kad ih tijekom susreta u školama pitaju kako to pišu zajedno, obično odgovaraju dosjetkom koju su smislile, a koja nije daleko od istine: *Jedna piše zareze, druga točke, a sve ostalo nadahnuće.*¹ Anica i Maja žive i pišu u Koprivnici, obje su članice Društva hrvatskih književnika, a napisale su i brojne zbirke poezije te druga djela za odrasle. U njihovim romanima i pripovijetkama bitno mjesto zauzimaju biblijski motivi, što će se vidjeti i u ovome radu.

U prvome dijelu rada slijede analiza i interpretacija njihovoga zajedničkog romana za djecu *Bijeli Dimnjačar*. Godine 1999. ovaj je roman nagrađen u Italiji međunarodnom nagradom za književnost zemalja Alpe-Jadran. U interpretaciji će naglasak biti na samome liku Bijeloga Dimnjačara. Najprije će biti riječi o njegovim osobinama: na njegovoj ljudskoj naravi s jedne strane, i na njegovoj tajanstvenoj, kristolikoj naravi s druge strane. Zatim će biti rečeno nešto o Dimnjačarevoj bliskosti s Kristom, o njegovom simboličnom putu i poslanju koje ostavlja djevojčici – budućoj pripovjedačici ovoga romana, koja će to postati upravo zahvaljujući susretu s njime. U drugome će dijelu rada pri analizi i interpretaciji ovo djelo biti povezano i uspoređeno s romanom *Srce sfinge*. Riječ je o romanu za odrasle objavljenom ranije, godine 1992. Oba su romana bogata simbolikom i alegorijom te biblijskim intertekstom. U radu će biti istaknuta povezanost ova dva djela brojnim zajedničkim motivima i porukama te jednim, kako će se vidjeti, vrlo posebnim likom.

¹ Gjerek, Anica; Gjerek-Lovreković, Maja: *Ljubičasta kruna*, Znanje, Zagreb, 2001., str. 5.

2. Analiza i interpretacija romana *Bijeli Dimnjačar*

2. 1. Lik Bijeloga Dimnjačara – *Onoga-koji-voli-priče*

2. 1. 1. Napomena *Prije čitanja* i pitanje imena

Sigurno se pitate tko je Bijeli Dimnjačar? – rečenica je kojom počinje ova knjiga. Preciznije, riječ je o početku napomene *Prije čitanja* u kojoj se pripovjedač obraća čitateljima, dajući im osnovne podatke o Bijelome Dimnjačaru i pružajući im ključ za čitanje ovoga djela. U toj napomeni jasno se kaže da ova knjiga upravo i pokušava odgovoriti na pitanje tko je Bijeli Dimnjačar; želi postati njegovo papirnato zrcalo kako bismo ga mogli prepoznati kada ga sretnemo. Kaže da je on *stanovnik ove knjige, i srca*, a mogli bismo ga sresti, primjerice, u snu, šeućuci nekim *čudesnim predjelom gdje je trava srebrna, a drveće zlatno*, i kad ga sretnemo, a on nam se nasmiješi i šapne nešto, znat ćemo odmah da je to on – i tada se ne treba zbuniti, nego ga zamoliti da nam *ispriča neku još neispričanu priču, jer on odlično priča priče*. (5)²

Nemojte se začuditi ako vi u njoj budete glavni lik. Sigurno je da će priča, ma kako tužno ili nesretno počela, imati sretan svršetak, a to je najvažnije, jer sretan je završetak jedne, zapravo početak nove, još sretnije priče. A takvom će je učiniti upravo način na koji će je ispričati i objasniti njezin smisao, Bijeli Dimnjačar. (5)³

Zaustavimo li se samo na ovih nekoliko rečenica napomene, uočiti ćemo nekoliko važnih mjesta na kojima se vrijedi zadržati kada je riječ o biblijskom intertekstu. Ponajprije, možemo uočiti isticanje motiva *priče*, pripovijesti koje Dimnjačar pripovijeda. Roman *Bijeli Dimnjačar* zanimljiv je, između ostaloga, upravo i po tome što je u njega umetnuto osam pripovijesti koje djevojčici, budućoj spisateljici i pripovjedačici, pripovijeda Bijeli Dimnjačar. Riječ je o zaokruženim cjelinama, koje bi zapravo mogle stajati i neovisno, kao zasebni tekstovi, pa su tako, primjerice, umetnute pripovijesti, *Labud u kapi rose*⁴ i *Zvezdana kočija*,⁵ objavljene i samostalno, kao slikovnice za djecu. Svaka je od ovih pripovijesti alegorična i poučna, a većina njih govori o tajanstvenom svjetlosnom kraljevstvu koje je figurativno povezano s novozavjetnim kraljevstvom nebeskim. Stoga i način na koji su te pripovijesti uklopljene u ovo djelo i njihova tematika predstavljaju refleksi na novozavjetne parabole koje stoje kao neovisne

² Gjerek, Anica; Gjerek Lovreković, Maja: *Bijeli Dimnjačar*, Znanje, Zagreb, 1999.

³ Čitatelj se može zapitati je li zarez ispred imena Bijeloga Dimnjačara u ovoj rečenici pogreška. Moguće. No moguće je i da upućuje na nešto drugo, na činjenicu da Bijeli Dimnjačar ne samo da daje smisao priči, već i da je smisao priče on sam, Bijeli Dimnjačar.

⁴ Gjerek, Anica; Gjerek Lovreković, Maja: *Labud u kapi rose*, Karista, Zagreb, 2008.

⁵ Gjerek, Anica; Gjerek Lovreković, Maja: *Zvezdana kočija*, Karista, Zagreb, 2007.

priповijesti povezane činjenicom da ih pripovijeda Krist, navješćujući kraljevstvo nebesko.⁶ U njima su nazočni motivi koji su jasno povezivi s Biblijom. To su, primjerice, motiv svjetlosti, ruže (koja je u kršćanstvu redovito znak Kristove rane⁷), duše, oblaka⁸, anđela, Stvoritelja, svjetlosnoga svijeta (koji nije podložan mijenama vremena), Božje ljubavi i Božjega glasa, četiriju konja (kao u Apokalipsi), zvjezdanih kočija (što može podsjetiti na starozavjetnog proroka Iliju), srca, božanskog djeteta, žive vode, nebeske rose, svemira kao zamišljene priče o ljubavi...

Kod ovoga posljednjega izdvojenog motiva vrijedi zastati. Ako je rečeno da Bijeli Dimnjačar pripovijeda pripovijesti, bi li ga se moglo povezati i s Autorom *svemira kao priče o ljubavi*? Jer, čini se da *priču* u napomeni možemo shvatiti i u značenju širem od pukoga teksta, pripovijesti kao jezične, književne tvorevine. *Nemojte se začuditi ako vi u njoj budete glavni lik*. Iz ove bi se rečenice dalo zaključiti da je priča zapravo metafora života, odnosno, da je Bijeli Dimnjačar zapravo *autor* svakog pojedinog života, da je on onaj koji mu daje sretan kraj, odnosno, sretan novi početak – uskrsnuće. On je ujedno i taj koji toj priči, svačijem životu, daje smisao. Ne čudi stoga što se Bijeli Dimnjačar prigodom prvoga razgovora s djevojčicom predstavlja riječima: *Ja sam „Onaj-koji-voli-priče“*. Ovo ime aludira na Isusa i parabole, na naziv kojim Ivan u svome evanđelju naziva Isusa – *Riječ*⁹, te na Božje riječi koje Bog iz gorućega grma upućuje Mojsiju u starozavjetnoj *Knjizi izlaska: Ja sam onaj koji jesam* (Izl 3, 14). Iste će riječi upotrijebiti i Isus u Novome zavjetu.¹⁰ Međutim, uzme li se u obzir i metaforično značenje priče kao života, *Ja sam „Onaj-koji-voli-priče“*, možemo čitati i kao *Ja sam Onaj-koji-voli-život*, pa čak i *Ja-jesam-život, Ja-ga-dajem, u izobilju ga dajem*.¹¹ Poanta je Dimnjačarevih pripovijesti upravo poruka da smrt nije kraj, poruka nade i vjere u uskrsnuće, poruka da postoji viši smisao. To je i ono što navješćuje Isus Krist: *Radosna Vijest*. To pruža objašnjenje i imenu koje djevojčica intuitivno daje tome mladome čovjeku prilikom prvoga razgovora s njime: *Bijeli Dimnjačar*. Ime koje može zvučati paradoksalno, kao oksimoron, a

⁶ „Parabola je prije svega pripovijest s jakim prenesenim značenjem: svaki motiv iz fabule upućuje na neki znak u stvarnosti izvan teksta. Figura je dinamična, donosi događaj i niz slika, a smisao je shvatljiv iz cjeline.“ (Slavić 2016: 107)

⁷ Slavić, Dean: *Simboli i proroci (Uvod u biblijski intertekst)*, Školska knjiga, Zagreb, 2011., str. 46.

⁸ *Odsada ćete gledati „Sina Čovječjega gdje sjedi zdesna Sile i dolazi na oblacima nebeskim.“* (Mt 26, 64)

⁹ *U početku bijaše Riječ*

i Riječ bijaše u Boga

i Riječ bijaše Bog. (Iv 1, 1)

¹⁰ *Veliki ga svećenik ponovno upita: „Ti li si Krist, Sin Blagoslovljenoga?“ A Isus im reče: „Ja jesam! I gledat ćete Sina Čovječjega gdje sjedi zdesna Sile i dolazi na oblacima nebeskim.“* (Mk 14, 61-62)

Kaže joj Isus: „Ja sam, ja koji s tobom govorim!“ (Iv 4, 26)

Kad im dakle reče: „Ja sam!“ – oni ustuknuše i popadaše na zemlju. (Iv 17, 6)

¹¹ *Usp: Ja dođoh da život imaju, u izobilju da ga imaju!* (Iv 10, 10)

zapravo u njemu ima smisla. Sjetimo se samo da u narodu postoji vjerovanje kako dimnjačar donosi sreću – potrebno je samo primiti se za dugme kada ga sretnemo. Tako *Bijeli* Dimnjačar donosi još i mnogo više od sreće i veselja, on donosi *radost*, koja u sebi uključuje i nadu. Možemo reći da on, zapravo, donosi *radosnu vijest*, treba samo otvoriti srce da bi se ona shvatila. A to je i još jedna od poruka koju nose pripovijesti Bijeloga Dimnjačara.

Tako sreća ostaje glavna poveznica s figurom dimnjačara, dok su asocijacije koje bismo ponajprije vezali uz tu figuru, asocijacije poput crne boje i čađe, zamijenjene bjelinom. Bijela boja sama po sebi često upućuje na nešto čisto, nevino, sveto; na mir, svjetlost i dobro. *U svijetu Biblije bjelina prati blagdane i radosna očitovanja ljudskih bića. Ona dočarava nedužnost, radost, čistoću; pobuđuje divljenje. Kao boja svjetlosti i života, bijela je suprotna crnini, boji tame, tuge.*¹² Bijela boja, dakle, na kraju krajeva upućuje i na život, a to je upravo ono na što ukazuje i cijela osoba Bijeloga Dimnjačara – na Život koji je jači od svega onoga što vezujemo uz crnu boju, uz smrt, tamu, zlo, ništavilo i besmisao. Upravo je to glavna poruka koju će Bijeli Dimnjačar nastojati prenijeti djevojčici u godini dana koju provodi uz nju učeći je o životu – poruka da se ne boji, jer smrt nije kraj, kraj ne postoji, ostaje samo *beskraj*, vječnost. Zahvaljujući njemu, ona će shvatiti da želi posvetiti svoj život prenošenju te poruke jer, kako i sam Bijeli Dimnjačar naglašava, ona je *potrebna ljudima*.

- (...) Važno je da zapisuješ priče. Ne samo one koje sam ti rekao, već i one nove, koje ćeš tek čuti ili doživjeti. Znaš li zašto je priče važno zapisati?
Odmahnula sam glavom, mada sam slutila da ih zapisujem u posljednje vrijeme kako bih sačuvala ono što volim, a što mi izmiče. Rekao je:
- Zbog ljudi. Postoje ljudi koji imaju tako tužne živote da ne mogu *izdržati* u njima, a moraju živjeti *negdje*. Njima su potrebne priče. (...) (89-90)

Ljudima je potrebna nada i vjera da postoji smisao svega.

Godina dana života pripovjedačice, od zime kada je imala šest godina, do zime kada je imala sedam, značajna je za nju upravo zbog toga što je kroz to vrijeme Bijeli Dimnjačar uz nju fizički prisutan, kao mladi čovjek i prijatelj koji je postupno sprema na to da neće moći uvijek biti uz nju, ali će ipak na neki način ostati s njome, prije svega u njezinu srcu, koje je zapravo onaj gumbić za koji se treba uhvatiti da joj donese sreću, jer srce je, kako kaže na kraju uvodne napomene, *prvo mjesto svih susreta, tamo gdje se susreću početak i kraj, i kraljuje Ljubav*. Ovo mjesto podsjeća na dva biblijska citata, a i jedno i drugo govore o naravi Boga: *Ja sam Alfa i Omega*, Prvi i Posljednji, *Početak i Svršetak!* (Otk 22, 13) i: *Bog je ljubav* (1 Iv 4, 16).¹³

¹² *Rječnik biblijske teologije*, ur. Xavier Léon-Dufour i dr. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969., str. 49.

¹³ *Bog je ljubav*

Vidi se, dakle, kako već i sama uvodna napomena predstavlja bogati ulaz u ovaj roman, poput pravoga maloga svjetlosnog arhipelaga biblijskoga interteksta. Ne kažem slučajno *svjetlosnim*, jer ovo je djelo prepuno motiva svjetlosti, koja se ponajprije vezuje uz lik Bijeloga Dimnjačara, gotovo kao da se želi reći kako sva svjetlost i proizlazi iz njega samoga. Svjetlost je, uz bjelinu, važna poveznica koja prožima, okuplja i povezuje određene skupine motiva vezanih uz Bijeloga Dimnjačara.

2. 1. 2. Bjelina i svjetlost

Bjelina i svjetlost – to su dva motiva koja se cijelo vrijeme, od samoga početka, povezuju s likom Bijeloga Dimnjačara. Ne čudi stoga činjenica da pripovjedačica, tada šestogodišnja djevojčica, prvi puta susreće Bijeloga Dimnjačara zimi: *Mislim da sam Bijelog Dimnjačara prvi put vidjela pred Božić, prije više od godine. (7) Da, prvi put sam Bijelog Dimnjačara vidjela zimi, u snježnom okviru. (8)* Pogledala je s balkona, a on je stajao na ulici i mahnuo joj. Ona mu je odmahнула. Nije mu mogla dobro vidjeti lice, no primijetila je svjetlost u njegovim očima:

Nisam mu baš dobro vidjela lice, jer je imao na sebi neku široku, sportsku jaknu koja je bila visoko zakopčana, a na glavi navučenu kapu boje pijeska. Ta mi se kapa jako svidjela, bila je iste boje kao moja omiljena kuglica na božićnom drvcetu. Ali i iz daljine vidjela sam da su mu oči zasvjetlucale kad mi je mahnuo. (7)

Znakovita je i kapa boje pijeska, boje njezine omiljene božićne kuglice. Podsjeća na pustinjski pijesak, na pustinju u kojoj Isus boravi četrdeset dana uoči svoga javnog djelovanja. Zlačana boja pijeska može podsjetiti i na zlatni sjaj krune ili aureole. Njegova sportska jakna, skijaška, kako se na kraju doznaje, zapravo se ničime ne ističe, no uklapa se u tu snježnu bjelinu, u realističnu zimsku pozadinu grada Koprivnice, u kojoj se uglavnom odvija radnja ovoga romana. Poveže li se, međutim, skijaška jakna s planinama, dobiva se veza s nečim višim, s nekime tko dolazi odozgora ili ide gore,¹⁴ a zatim i s posljednjom, simboličnom umetnutom pripovijesti ovoga djela, *Dijete na vrhu kristalne planine*, koja je zapravo alegorična priča o božanskom djetetu Isusu.

I tko ostaje u ljubavi,

U Bogu ostaje, i Bog u njemu. (1 Iv 4, 16)

A Bijeli će Dimnjačar pitati djevojčicu: *Pogledaj dobro labuda i reci mi što misliš, živi li Bog u labudu, ili labud u Bogu?* (15) Pritom je važno napomenuti kako je iz više mjesta u romanu moguće zaključiti da labud zapravo predstavlja Bijeloga Dimnjačara, štoviše, i Sina Božjega.

¹⁴ „(...) prema 'gore', što je pravac koji redovito označava pozitivnost i snagu.“ (Slavić 2011: 243-244)

Bijeli Dimnjačar uvijek dolazi u običnoj, suvremenoj ljudskoj odjeći; prikladnoj i neupadljivoj, ali ipak dostojanstvenoj:

- *Nije imao sedam metara, ali bio je viši od moga tate i sada je stajao u majici s kratkim rukavima (...). (9)*
- *Na sebi je imao traperice i košulju boje malinovca, a u ruci je držao neku knjigu. (24)*
- *Bilo je vruće, i oboje smo prvi put bili slično odjeveni. I on je imao kratke platnene hlače i široku pamučnu košulju, a na nogama nešto nalik natikačama za plažu. (29)*
- *Doista je čučao, na pola metra iza mene, odjeven u bijelu sportsku majicu, bijele kratke hlače, čarape i tenisice, sav u bijelom, moj Bijeli Dimnjačar. (41)*
- *(...) a u drugoj je držao sportsku putnu torbu. Bio je odjeven nekako preozbiljno, bar mi se tako činilo, nikad ga još nisam vidjela u svijetlim, dugim hlačama i polo-majici, te tako ozbiljnim cipelama na vezanje. (46)*
- *(...) ugledala sam među njima i Bijelog Dimnjačara, kako stoji u onoj istoj, staroj skijaškoj jakni u kojoj sam ga vidjela prvi put. (85)*

Bijela boja odjeće, pješčana boja kape, košulja boje malinovca koja podsjeća na Isusov grimizni plašt¹⁵, skijaška jakna koju čitatelj možda zamišlja bijelom ili modrom, a ima veze i s visinama, sve je to vrlo simbolično. Tu je i putna torba, koja upućuje na to da je Isus za svoga javnoga djelovanja zapravo na putu¹⁶, ali i na njegov križni put (o čemu će više riječi biti kasnije), te, napokon, knjiga, koja može asocirati na učenost, mudrost, znanje, te konačno, na biblijska pisma.

U prvom navedenom citatu vezanom uz odjeću saznaje se da je Bijeli Dimnjačar bio viši od oca naše pripovjedačice. Štoviše, on joj se isprva činio toliko visok da ga uspoređuje s divom. Uz doslovni aspekt, moguće je tumačiti da visina Bijeloga Dimnjačara općenito sugerira poveznicu s nečim velikim, uzvišenim, pa i moćnim – moćnijim od njezina zemaljskoga oca, nekime tko je nad njime.

Kristovoj slici, općenito, odgovara opis Bijeloga Dimnjačara kao vitkoga: *Činilo se kao da se tog jutra ne može dogoditi ništa osobito, a onda se njegova vitka izdužena prilika odjednom pojavila u dnu dvorišta, naglo iskrsnuvši pred mojim očima (...). (10)*

¹⁵ *Svukoše ga pa zaogrnuše skrletnim plaštem. (Mt 27, 28), (...) i zaogrnu ga grimizom. (Mk 15, 17)*

¹⁶ Tako je središnji dio Lukina evanđelja pružen u obliku putovanja u Jeruzalem. *Svrha podataka o putu, i samoga puta u Jeruzalem, u teološkom je smislu u tome što Krist njime najavljuje križni put. (Slavić 2016: 413)*

Kada je prvi put razgovarala s Bijelim Dimnjačarem, u proljeće, nakon što se spustila u dvorište ne bi li pronašla lutkinu cipelicu koja joj je pala preko ograde balkona dok se igrala, a on joj je pomogao pronaći je, osim njegove veličine, djevojčica primjećuje kako ima drukčiji glas od svih koje je čula te ističe toplinu njegova glasa: *Pomislila sam, da sunce govori, imalo bi ovakav glas. On je mogao u trenutku odlediti zaleđeno brdo.* (8-9).¹⁷

Toplina u glasu Bijeloga Dimnjačara odgovara svjetlosti u njegovim očima i svjetlosti koja isijava s njegova lica. U više navrata kaže: *Lice mu je zasjalo* (11, 30); a njegovo lice opisuje kao: *Jedno lice nalik drugima, a ipak drukčije, poput zvijezde koja svijetli svojim sjajem užarenog ugljena.* (91) Ona vidi i sjaj u njegovim očima, *svjetlost koja nije dolazila od sunca* (36); svjetlost koja kao da je isijava iz njega samoga, ili kao da je dio njega. Svjetlost i toplina mogu jednostavno naglašavati dobrotu i blagost Bijeloga Dimnjačara, no s obzirom na to da se Isusa u Bibliji naziva *Mladim suncem s visina* (Lk 1, 78), da on sam za sebe kaže da je *svjetlost svijeta*¹⁸, ovi motivi dobivaju dublje značenje. Osim toga, svaki put kada kaže kako mu je lice zasjalo, podsjeća na Isusovo preobraženje na gori: *I zasja mu lice kao sunce, a haljine mu postadoše bijele kao svjetlost* (Mt 17, 2).

Unatoč tome što slutimo njegovu veličinu, tajanstvenost, uzvišenost, ne smijemo zaboraviti toplinu i blagost, osjećaj bliskosti pri susretu s njime. Bijeli Dimnjačar dolazi s osmijehom. I to je važna karakteristika koju i pripovjedačica često naglašava. Nije zabilježeno da se Krist ikada nasmijao, ali donosi radosnu vijest. Tako i Bijeli Dimnjačar donosi radost, te osmijeh kao jedan od njezinih izraza. *Smijale su mu se čak i trepavice, malo podrhtavajući, i knjiga u rukama (...).* (25) Osim toga, ne mora joj reći svoje ime, ona ga zna već pri prvome susretu, a i on zna da ga ona zna: *Nije mi morao reći da se zove Bijeli Dimnjačar, znala sam da mu je to ime, a i on je znao da to znam. Bila sam sigurna da i on zna moje.* (9) Osjećaj da ga poznaje također istodobno govori o bliskosti, ali i nečemu nadnaravnom u osobi Bijeloga Dimnjačara koja pruža takav osjećaj.

Ističe se njegova jednostavnost, pristupačnost, skromnost – unatoč njegovoj mudrosti i veličini: *Bio je pametan. (...) gotovo mudar. Znao je još uvijek razgovarati u tišini. I makar je bio div, nije se pravio važan.* (9). A upravo u njegovom velikom znanju očituje se i njegova moć, koja se ipak ne nameće: *On je vidio sve, on je uvijek sve vidio.* (68). Moć koja služi, koja

¹⁷ Usp: *I svi su mu povlađivali i divili se milini riječi koje su tekle iz njegovih usta.* (Lk 4, 22), *Stražari odgovore: „Nikada nitko nije ovako govorio.“* (Iv 7, 46)

¹⁸ *Ja sam svjetlost svijeta;*
Tko ide za mnom, neće hoditi u tami,
Nego će imati svjetlost života. (Iv 8, 12)

ne izaziva strah, već povjerenje: (...) *znala sam da njemu mogu vjerovati. Njegov je pogled bio tako jasan i miran, a zvuk glasa iskren i neporeciv.* (73)

2. 1. 3. Prijatelj i Učitelj

Bijeli Dimnjačar dolazi kao prijatelj i učitelj. To ponajprije znači: kao čovjek. Nakon prvoga susreta, djevojčica ga tijekom sljedećih godinu dana više puta susreće, razgovara s njime, upoznaje ga, druži se s njime, sluša njegove pripovijetke, uči od njega. Može se reći da postaju prijatelji. Poput običnoga, prosječnoga suvremenog čovjeka, on pjeva neku pjesmu na engleskom jeziku, odlazi u kino (gledaju film *Moje pjesme moji snovi*), često nosi knjigu u ruci, kupuje u običnoj trgovini, pazi da ga djevojčica slučajno ne udari reketom po glavi dok joj stoji iza leđa (*Hej, polako, udarit ćeš me po glavi.* (45)), moguće ga je iznenaditi (*Izgledao je iznenađeno i ranjivo, poput djeteta kad ga udari kamen.* (71)), ranjiv je i može se razboljeti, i to teško. Od starijega brata svoje najbolje prijateljice Dade, djevojčica saznaje da Bijeli Dimnjačar radi u školi, da je profesor. Međutim, čitatelj ne doznaje što zapravo predaje. Može se pretpostaviti da je to zato što za ovo djelo to nije ni bitno. Važno je ono što uči djevojčicu, važno je jednostavno to da je učitelj, što je još jedna od poveznica s Isusom Kristom, kojega njegovi učenici i zovu *rabbi, učitelju*. I činjenica da dolazi kao prijatelj, snažno ga povezuje s Isusom: *Više vas ne zovem slugama, (...) vas sam nazvao prijateljima* (Iv 15, 15).

Sličnost između Bijeloga Dimnjačara i Krista nije samo u tome što obojica dolaze kao učitelj i prijatelj i što pripovijedaju poučne pripovijetke – svjedočeći o tome da smrt nije kraj, o drugome svijetu i o ljubavi – niti to što se uz njih vezuju motivi svjetlosti i bjeline. Postoje i određene osobine, geste, riječi i ponašanje koje ih povezuje. Tu su ponajprije tri osobine koje nose i Bijeli Dimnjačar i Krist: poniznost, blagost, i mudrost. Tako se, moleći Zlatnu krunicu, izgovara: *Isuse blaga i ponizna srca, učini srce moje po srcu svome!* Bijeloga Dimnjačara vidimo u tome što on ne osuđuje djevojčicu zbog njezinih neuspjeha, kada ne uspije odmah sve razumjeti, kad padne ili kada je povrijeđena (bilo fizički, prigodom pada na koturaljkama; bilo psihički, kada je obeshrabrena i prestaje vjerovati da će uspjeti nešto svladati ili naučiti). On je samo ohrabruje i potiče da se nastavi truditi: *Nije to ništa strašno. Naučit ćeš. Samo nemoj odustati. Važno je da nikad ne odustaneš.* (34) Osim toga, on ne vuče teret i greške iz prošlosti, ne pamti zlo i ne pita se poput ljudi *što bi bilo, kad bi bilo: Primijetila sam da se nikad ne voli dugo zadržavati na prošlosti, kao da želi reći, to je prošlo i tu se više ništa ne da popraviti, da*

vidimo što se može učiniti sad i ovdje. (46) Pad je prigoda za pouku, a uvijek postoji i mogućnost za ustajanje i promjenu na bolje. Uvijek još ima smisla i nade.

Poniznost Bijeloga Dimnjačara vidi se u tome što on ne ističe svoju veličinu, nego se spušta na razinu djevojčice. Zbog toga ona, na neki način, osjeća da je on poštuje, da je ne gleda s visoka: *Znala sam, kad tako razgovara, ne znači mu ništa to što sam dijete, naprotiv, držao se tako kao da je to moja prednost.* (30) *I makar je bio div, nije se pravio važan.* (9) A Isus govori: *Zaista, kažem Vam, ako se ne obratite i ne postanete kao djeca, nećete ući u kraljevstvo nebesko.* (Mt 18, 3) *I: Tko god primi ovo dijete u moje ime, mene prima. A tko mene prima, prima onoga koje me je poslao. Doista, tko je najmanji među vama, taj je velik!* (Lk 9, 48) Puštao je djecu sebi, grlio ih i blagoslivljao.¹⁹

Također, Bijeli je Dimnjačar uvijek nešto govorio *u prolazu ljudima i djeci koju bi sretao* (10), baš poput Isusa koji je prolazio, susretao ljude, razgovarao s njima. Štoviše, izgleda da je volio ljude: *Postoji li uopće netko koga on ne bi mogao voljeti? Takvo što nisam mogla zamisliti.* (76) Djevojčica je pritom u posebnom položaju, kao njegova učenica. Njoj Bijeli Dimnjačar pripovijeda i tumači pripovijesti, kao što je Isus tumačio prispodobe svojim učenicima: *„Slušaj pažljivo. Priča je prilično lijepa i govori o onome što oboje znamo, ali treba slušati takve priče, da bismo ih jednom mogli prepričati nekom drugom, i pomoći mu da shvati.“* (48)

Poput Isusa, on govori i o tajni: *Vjeruješ li u tajnu?* (29) *Tajna, naravno, postoji zato da bi se jednom mogla razotkriti* (30). Ovdje je uveden gotovo doslovni citat iz evanđelja: *Ništa nije skriveno što se neće otkriti ni tajno što se neće saznati.* (Lk 12, 2) A u njegovu je pripovijedanju bilo nečega što je odavalo moć.²⁰ Kada bi započeo priču, glas bi mu se promijenio: *Odjednom je postao ozbiljan i istodobno zanesen, kao da je i on sam otputovao za svojim glasom u svijet započete priče...* (11) *Kad je prestao govoriti priču, nastavila ju je cvrkutanjem jedna ptica, a zatim druga, treća...* (12)

No, kao i Isus, i on ima trenutke kada šuti i piše po zemlji: *(...) a on je (...) pomaknuo ruku i prstom u prašini nacrtao nešto nalik labudu (...).* (11), *Isus se sagne pa stane prstom pisati po tlu.* (Iv 8, 6)

Už često naglašavanje važnosti priča, zanimljivo je što podjednako inzistira na tome da djevojčica nauči (po)kazati nešto bez riječi. Ponekad to podsjeća na molitvu (*Znao je još uvijek*

¹⁹ *Nato ih zagrli pa ih blagoslivljaše polažući na njih ruke.* (Mk 10, 16)

²⁰ *Ta učio ih je kao onaj koji ima vlast (...).* (Mt 7, 29)

razgovarati u tišini. (9)), katkad kao da je želi naučiti da su važna djela, a ne riječi, da treba pokazati drugima da ih volimo (što djevojčica i čini, donijevši mu s ljetovanja školjku s mrljom u obliku srca i praznu razglednicu, pokazujući mu tako ljubav i shvaćanje onoga što ju je učio). Ponekad se čini kao da je time želi uputiti kako treba *živjeti ljubav* i kada njega ne bude. Kao što Krist kaže: (...) *kao što sam ja ljubio vas, tako i vi ljubite jedni druge. Po ovom će svi znati da ste moji učenici: ako budete imali ljubavi jedni za druge.* (Iv 13, 34-35).

Na više se mjesta čini da on, zapravo, sve razumije i bez riječi, kao da joj čita misli²¹, a katkada tu mogućnost pruža i njoj. Unatoč tome, on ipak postavlja pitanja, kao da želi da ona sama definira svoje misli i svoje želje.²² (*Što hoćeš da ti učinim?*²³) On želi razgovarati s njime kao s prijateljem, a ne kao s nekime tko već ionako sve zna, pa čemu onda razgovor i povjerenje.

Uza sve navedeno, posve je prirodno što je djevojčica u Bijelom Dimnjačaru vrlo brzo prepoznala pravoga prijatelja i zavoljela ga. Premda je osjećala da je on stalno uz nju (*On je uvijek nekako bio u blizini, mada se nije pojavljivao danima.* (10)), njegovo prisustvo za nju je bilo nešto vrlo posebno:

Obuzeo me ponovo osjećaj da stojim u središtu svijeta, u jedinom pravom vremenu, i na jedinom pravom mjestu. On je sa sobom donosio taj osjećaj. On je bio to pokretno središte, čije su me zrake doticale trenucima nečega neiskazivog (...). Odjednom, svaki je detalj postajao bitan, svaka izgovorena riječ. Sve se zgušnjavalo, pretvaralo u osobite znakove, postajalo poput ostvarenog proročanstva ili raspleta neke bajke. (29)

2. 2. Simbolični put Bijeloga Dimnjačara

2. 2. 1. Javno djelovanje, muka i odlazak

Dok djevojčica uči i mijenja se iznutra, Bijeli Dimnjačara u sebi ostaje isti. On se bitno mijenja izvana, mijenja se njegovo tjelesno, zdravstveno stanje, pa i njegov fizički izgled. Nema doslovnoga križnog puta, ali on je na neki način prisutan. Zapravo, ako se može reći da je Isus

²¹ Poput Isusa, za kojega evanđelist Luka piše: *Znajući tu misao njihova srca (...).* (Lk 9, 47)

²² *I ja vam kažem: Ištite i dat će vam se! Tražite i naći ćete! Kucajte i otvorit će vam se! Doista, tko god ište, prima; i tko traži, nalazi; i onomu tko kuca otvorit će se.* (Lk 11, 9)

²³ Lk 18, 41.

James Martin u *Isusovačkom vodiču za (gotovo) sve* važnost definiranja želje objašnjava ovako: *Zašto bi Isus pitao Bartimeja što želi? Isus je mogao vidjeti da je čovjek slijep. (...) Zašto, dakle, postavlja to pitanje? (...) Isus pita Bartimeja što hoće, ne toliko zbog sebe, koliko zbog slijepca. Isus je pomogao čovjeku da identificira svoju želju i da mu to bude jasno. (...) Zašto isticati želju? Jer želja je ključni način na koji nam Bog govori. (...) govorim o našim najdubljim željama, o onima koje oblikuju naše živote: želje koje nam pomažu da vidimo što trebamo postati i što nam je činiti. Naše duboke želje pomažu nam upoznati što Bog želi za nas i koliko Bog želi biti s nama.* (str. 62-63)

cijelo vrijeme od početka svojega javnoga djelovanja na putu, može se isto reći i za Bijeloga Dimnjačara.

Bijeli Dimnjačar dolazi negdje prije Božića, u vrijeme došašća, u snježnome okviru. Riječ je o simboličnom vremenu, u kojemu ga djevojčica prvi put vidi, premda još nema priliku razgovarati s njime. Skijaška jakna može asociirati da dolazi s visine, a kapa boje pijeska također vjerojatno nije slučajno te boje. Isto tako, čini se bitno uočiti motiv vode, koji je upravo na presudnim točkama romana usko vezan uz Bijeloga Dimnjačara, a u Bibliji nosi veliku težinu. Primjerice, Isusovo krštenje na rijeci Jordan. Uzme li se to kao prijelomni trenutak u Isusovu životu, kao početak njegova javnog djelovanja, može se reći da snijeg (kao agregatno stanje vode), predstavlja početak djelovanja Bijeloga Dimnjačara u životu djevojčice. Ona ga tada prvi put vidi. Isusovu javnu djelovanju odgovara i činjenica da Bijeli Dimnjačar to vrijeme radi kao profesor u školi, a djevojčicu uči najvažnijim stvarima u životu te joj pomaže da prepozna svoj životni put i poziv. Osim toga, on pripovijeda i tumači alegorične, poučne pripovijesti te uvijek nešto govori ljudima i djeci koju sreće. Zanimljiv je prizor kada djevojčica prvi put sama odlazi u trgovinu, a Bijeli je Dimnjačar tamo i pomaže joj nositi stvari:

Stojeći s mrežom u ruci, (...) osjećala sam se kao da stojim u sredini kristalne palače čiji krov dotiče vrh neba. Prišao mi je i rekao:

- A da unajmimo magarčića za ovaj strašni teret? (...) – i smijući se, oteo mi mrežu iz ruke, a zatim dodao:

- Evo, brzo smo ga našli – i još tiho promrmljao: I-a, I-a.

Nasmijala sam se i okrenula za njegovim velikim stopalima, poželjevši postati njegova sjena, njegova mala živahna sjena, poput one koju je Wendy prišla ponovo uz Petra Pana. (29).

Javlja se u njoj, dakle, želja da ga slijedi, nasljeduje. Tu je i motiv mreže, koji dodatno može podsjećati na Isusov poziv prvih apostola. Naravno, i motiv magarčića, kojega Bijeli Dimnjačar unosi na vrlo simpatičan način, podsjećati na određena mjesta iz Biblije, gdje se pojavljuje kao pozitivna i potrebna životinja (primjerice Isusov ulazak u Jeruzalem), a ovdje govori o želji Bijeloga Dimnjačara za služenjem (što je vidljivo i u Isusovu pranju nogu učenicima). Nakon toga je prizora pita vjeruje li u tajnu i tu se vidi koliko je sve povezano i bogato prožeto biblijskim intertekstom.

Ima još nekoliko mjesta koja izrazito podsjećaju na vrijeme Isusova javnoga djelovanja. Najprije možemo spomenuti događaj koji je usporediv s Isusovim ozdravljenjima. Neuspješno pokušavajući izvesti figuru na koturaljkama s kojom njezina prijateljica nije imala nikakvih problema, djevojčica više puta pada i na kraju se jače ozlijedi (razbije lakat) te ostaje poprilično malodušna i obeshrabrena. *Naišao je baš tada, kao i uvijek, kao da zna da sam ranjena iznutra,*

i sama (...). (59) Stavio joj je flaster preko rane, koja, doduše, nije čudesno nestala, no važnije je od svega upravo to što se pobrinuo za onu ranu iznutra. Sama njegova prisutnost i ohrabrenje djelovali su poput duhovnoga ozdravljenja. Tom je prigodom uči da nije problem to što je pala, već nešto drugo: (...) još nisi naučila da ja nikad i nikamo ne odlazim od tebe. (61)

U djelu je nazočan i motiv gradske fontane koja može asociirati na zdenac na kojemu Isus susreće Samarijanku.²⁴ Bitno je istaknuti jezero Šodericu, 15 kilometara udaljeno od Koprivnice, poznato i kao *Podravsko more*, gdje djevojčica također susreće Bijeloga Dimnjačara, a samo mjesto može podsjetiti na Galilejsko jezero (poznato i kao *Galilejsko more*). Sama pripovjedačica, pripovijedajući o svom ljetovanju i dolasku na more, objašnjava značenje koje voda ima za nju:

Moje prijateljstvo s vodom pretvorilo se tamo u duboku ljubav kojoj je okus soli na usnicama i jeziku dodavao još nešto neiskazivo, kao neki mali, dodatni tajni blagoslov. (...) More je postalo ime za neprestanu radost obojenu u modrinu koja se nastavljala u nebu. Na svim ilustracijama Dječje Biblije koju sam imala, Krist je imao modre oči i bila sam uvjerena kako sam ih napokon srela u moru i u nebu, sjaj Njegovog jasnog pogleda. I ljubavi kao da je bilo više, za sva bića, u toj neprestanoj toplini koja je grijala izvana i iznutra ljepotom pretvorenom u obalu i palme, masline i zelene plodove slatkih smokvi što su se, poput malih lampiona, njihali na granama. (51)

Na drugom će mjestu za Bijeloga Dimnjačara reći: *Voljela sam zamišljati kako će uz more koje dotiče najvišim valovima rub njegovog pogleda, u krajoliku sličnom prizorima što se načas pojavljuju među oblacima. (82-83) Štoviše, javit će se i motiv hodanja po vodi:*

Shvatila sam da me on naučio kako zakoračiti u taj svijet, razmicati pred sobom granje i učiniti da voda pod stopalima postane čvrsta poput kristala. Bio je to svijet s druge strane njegova pogleda i kao da prolazim kroz njegove oči, ulazila sam s mirom i povjerenjem kroz ta, drugima skrivena, vrata. On je uvijek stajao tu negdje i smiješio se s nježnošću, visok i ponosan. Raširio bi ruke kao da želi zamahnuti nevidljivim krilima, a zatim jednu podigao prema nebu, a drugom me pozivao k sebi. I išla sam, kao da me svjetlosne niti vuku u njegov zagrljaj. (83)

Hodati po vodi prije svega znači vjerovati. Motivi poput drugoga svijeta, vrata, krila, svjetlosti, jasno upućuju na biblijske reference i pravi identitet Bijeloga Dimnjačara. Kada drugdje kaže: *I otišao, kao i uvijek, visoko podignute glave, sâm, među oblacima. (56)*, ponovno

²⁴ Tom joj prilikom Isus govori:
*Kad bi znala dar Božji
i tko je onaj koji ti veli:
„Daj mi piti“,
ti bi zaiskala
i on bi ti dao vode žive. (Iv 4, 10)*

upućuje na njegovu uzvišenost i tajanstvenost, ali, na neki način, i na njegovu osamljenost, izdvojenost, što također možemo povezati s Kristom.²⁵

Dok se u početku čini sve u redu – Bijeli Dimnjačar spretno pronalazi lutkinu cipelicu u grmlju, vrti djevojčicu u zraku, pomaže joj nositi stvari iz dućana; ukratko, *dobro* je – s vremenom se uočava promjena. Naslućuje se muka i prepoznaje se određena patnja i simbolični križni put u životu Bijeloga Dimnjačara.²⁶

Jednom prigodom usred ljeta, djevojčica najprije opaža da je Bijeli Dimnjačar neobično ozbiljno obučen, *preozbiljno*, i da nosi sa sobom putnu torbu: *Razmišljala sam nosi li u torbi neki jednako ozbiljan pullover ili čak vestu na kopčanje koja će mu zatrebati kad padne večer i kamo je zapravo krenuo s tom torbom.* (46) Kao da se ovdje javljaju prve slutnje i pitanja povezana s osjećajem da bi Bijeli Dimnjačar mogao nekamo otići. Ubrzo nakon toga, ona odlazi na ljetovanje; najprije na more pa na selo baki i djedu. Vrativši se nakon ljetovanja u Koprivnicu, već za prvoga susreta s Bijelim Dimnjačarom, uočava da se nešto na njemu promijenilo:

Gledao me ozbiljno i nekako tiho, i učinio mi se mršaviji i iscrpljeniji no kad sam ga vidjela prošli put, a to kao da je bilo prije tisuću godina. (...)

Zabrinuto sam proučavala tamne sjene pod njegovim očima koje kao da je naslikao neki umorni i bezvoljni slikar, lice izduženo i upalo na obrazima, i prste koji su se činili tanji i izduženiji od trske pomicane vjetrom. (53)

Iz njegovih riječi doznaje se da je umoran od dugoga hoda: *Ali morat ćemo sjesti negdje, priča je dosta duga, a mene pomalo bole noge, danas sam dugo hodao.* (54)

S jeseni mu se stanje sve više pogoršava. U djevojčici raste strah, a on joj uporno ponavlja da se ne smije bojati: *Rekao sam ti da se ne smiješ bojati. Obećaj mi da se nećeš bojati.* (75) Više puta ponavlja tu rečenicu, kao što i Isus uvijek ponavlja: *Ne bojte se.* Kao i Isus, i on sam najavljuje svoj odlazak: *čak ni kada mene više ne bude* (63)... Vidimo to u navedenim riječima, ali i u onome što je uči; neka se ne boji, jer on zapravo nikada ne odlazi od nje:

- Znaš li zašto sam ti danas ispričao ovu priču? (...) Zato da se ne bojiš. Da se nikada, ničega ne bojiš, jer kao što si čula, ništa što postoji, a ispunjeno je ljubavlju, neće nestati. Može se pričiniti da je tako, jer ovo je takav svijet u kojem nestaju stvari i iz kojeg odlaze, na žalost, i ljudi, ali oni samo putuju u onaj bolji i vječni, svjetlosni svijet. Ispričao sam ti je zato što u posljednje vrijeme, kad me pogledaš, vidim strah u tvojim očima. Čega se bojiš? (...) Reci mi, slavljenice. Kome ćeš reći, ako ne meni?

²⁵ Vidi: Slavić, Dean: *Biblija kao književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., str. 365-366.

²⁶ Radi se, naravno, o književnoj obradi ovoga motiva, pri čemu su stavljeni naglasci na određena mjesta (trpljenje, ohrabriranje onih koji ostaju...), dok su neka posve izostavljena (izdaja, suđenje...). Vrijedi i imati na umu kako se ipak radi o romanu za djecu, premda njegovo dublje značenje mogu razumjeti samo (neki) odrasli.

(...)

-Za tebe.

Izgledao je iznenađeno i ranjivo, poput djeteta kad ga udari kamen. (...)

- (...) Ali čega se bojiš? (...)

- Bojim se da jednom više nećeš doći...

- Ali znaš da to nije moguće. To se nikad neće dogoditi.

- Rekao si da ljudi odlaze iz ovog svijeta.

- Pa što? Da se i dogodi takvo što, ja ću iz onog svijeta paziti na tebe. (70-71)

Isus je rekao nešto vrlo slično: *I evo, ja sam s vama u sve dane – do svršetka svijeta* (Mt 28, 20).

Djevojčica od svoje prijateljice Dade, doznaje i da je otišao iz škole. Dadi je brat rekao da se ne zna kada će se vratiti i da ga trenutno zamjenjuje jedna starija profesorica. Poslije te vijesti, djevojčica će ga vidjeti još samo dvaput. Jasno joj je da je Bijeli Dimnjačar sada već vrlo loše:

Požalila sam što mu nisam sama odgovorila, jer posljednje su riječi pokrenule u njegovu grlu lavinu novog kašlja, zbog kojeg smo morali zastati pod drvetom odjevenom u bijelu bundu, čije su crne grančice začuđeno stršale prema nebu kao vrhovi tamnih prstiju. Napokon sam se usudila uhvatiti ga za rub širokog rukava, kao da želim zaustaviti potres od kojeg mu je podrhtavalo cijelo tijelo, i pridržati ga dok napad ne prođe. (86-87)

Ponovno je zima, pao je snijeg, a Bijeli Dimnjačar iskašljava krv, koja u snijegu izgleda poput crvenih cvjetova:

Bijelog Dimnjačara ponovo je presavio novi prolom kašlja, ovaj put u struku, i on se uhvatio jednom rukom za granu onog istog, bijelo odjevenog drveta, okrećući mu leđa. Zapanjeno, ugledala sam u snijegu kraj njegovih nogu crvene mrlje i vidjela kako šalom otire nešto s usana. Nisam htjela vjerovati, no znala sam što je to što vidim. Kapljice krvi cvale su neumoljivo u snijegu, poput nekih strašnih i neporecivih tratinčica. (87-88)

Znala sam da mu je šal u visini usana mokar, i nekoliko su puta oko nas u snijegu još nicali oni prekrasni i strašni, crveni cvjetovi koje nikada neću zaboraviti, ni da živim tisuću godina. (89)

Ovdje su upotrijebljeni motivi krvi i vode (snijeg), kao što je iz Isusova probodena srca potekla krv i voda.²⁷ Život Bijeloga Dimnjačara polako se gasio.

Djevojčica ga posljednji put vidi u božićnoj noći, kada je sa svojom obitelji došla u crkvu na misu polnoćku. *Stajao je nedaleko oltara, nalik jednom od kipova, malko se naslonivši na bijeli zid iza svojih leđa. Na ispijenom licu titrao mu je odsjaj nekoliko svijeća, a pogled mu je zamagljeno svjetlucao, kao da je preuzeo dijelove njihovog plamena.* (91) Nasmiješio joj se svojim najobasjanijim osmijehom (91) i poslije mise prošao kroz park s njima. On i djevojčica

²⁷ *Kada dođoše do Isusa i vidješe da je već umro, ne prebiše mu golijeni, nego mu jedan od vojnika kopljem probode bok i odmah poteče krv i voda.* (Iv 19, 33)

hodali su iza njezinih roditelja i bake, a on joj pripovijeda posljednju pripovijest, *Dijete na vrhu planine*, u kojoj je jasno da dijete predstavlja malenog Isusa. *Sad je već mogao samo šaptati, a kašalj je postao način njegova disanja, ali ne više onako snažan i glasan već tih i promukao (...)* (92) Više, zapravo, i nije sigurno vide li ga i drugi, nema nikakve naznake za to; izašao je polako *kao da pluta među mnogobrojnim licima* (91), oči su mu bile poput zvijezda, dlan vruć.

Kad je dovršio priču, ja sam stajala pokraj njega pokušavajući ne zaplakati, i ne uspijevajući se nasmiješiti, mada sam to željela silno, više od svega. Snijeg više nije padao. Jedina svjetlost koja je dolazila, činilo mi se da dopire iz njega. Pružio mi je ruku koju nikada više nisam ispustila, i ostavio tišinu u kojoj sam se uvijek mogla osloniti na njega... (94).

Više ga nikada nije srela, *osim u snovima, uvijek radosnim. Pričali su da je otišao na liječenje i odselio se iz grada.* (95) Iz teksta je, međutim, jasno da taj njegov odlazak predstavlja smrt, premda to nigdje nije izrijekom rečeno.²⁸ Vjerojatno zato što to nije posljednja točka, ona zna da je on uvijek uz nju, baš onako kako je rekao.

2. 2. 2. Nasljedovanje

Došao je zimi, u bjelini, i nestao u zimi, u bjelini. No Bijeli je Dimnjačar ostavio nešto za sobom. Ostavio je djevojčici smisao i poslanje te nadu da smrt nije posljednja točka i vjeru da je on uvijek s njom. Djevojčica pomalo sve jasnije shvaća tijekom jeseni, dok paralelno gleda kako Bijelome Dimnjačaru postaje sve gore. *U to vrijeme napisala sam prve kratke pjesme (...)*. (82) Ona shvaća da ne želi samo nositi u srcu njegove riječi, već i nasljedovati ga, prenositi ono što ju je on naučio dalje: *Bijeli je Dimnjačar rasipao nevidljive dragulje, a ja sam ih poželjela učiniti vidljivima.* (82) Postaje joj jasno da želi postati spisateljica. Ipak traži njegovu potvrdu, i dobiva je: *Ti znaš da je to tvoj poziv, zar ne? Mislim, to da zapisuješ priče...* (89) Ona nastavlja živjeti prema njegovim riječima: *Punila sam bilježnice crtežima i riječima, koje su postale pjesme i priče. Mnogi su rekli da im se sviđaju. Kažu da sam književnica. A ja znam da sam krilo čija druga polovica maše u daljini.* (95)

Imamo, dakle, prijenos znanja i nasljedovanje, a vidjeli smo da Bijeli Dimnjačar, unatoč svojoj ljudskoj ranjivosti, nosi u sebi i neku nadnaravnu moć. Motiv se može usporediti s Fryjevim modusom svete pripovijesti kako ga tumači Dean Slavić u svojoj knjizi *Simboli i*

²⁸ U određenom romanu obična smrt u postelji ne mora biti biblizam, dragovoljna smrt kao žrtva za druge, praćena još kojim biblijskim znakom, to zacijelo jest. (Slavić 2011: 9)

proroci. Krist je potpun primjer junaka toga modusa,²⁹ a Bijeli Dimnjačar, s obzirom na svoju golemu sličnost s njime također bi mogao pripadati ovom modusu. Svojim raspolaganjem velikim brojem informacija (primjerice o svjetlosnom kraljevstvu), pronicanjem onoga što je djevojčici u srcu, svojim predviđanjem odlaska i smrti, on pokazuje nadnaravnu veličinu svojega znanja.³⁰ Informacije koje posjeduje prenose se prije smrti s umirućeg Bijelog Dimnjačara na djevojčicu i ona nastavlja živjeti po njegovim riječima, nalazeći u njima i smisao svojega života.³¹ Unatoč njegovu odlasku, ona zna da on zapravo uvijek ostaje s njom, da smrt nije kraj:

Nema ga na ulici. Ni pod drvećem. Ne mogu ga pokazati prstom, ni dotaknuti pogledom. Ne mogu čuti njegov glas, ni zamoliti ga za odgovor. (...)

Ali on je tu. I svaki put, kad rukom dotaknem nevidljivi gumb na mjestu srca, on se nasmiješi i donese mi sreću. Svaki put. A taj je trenutak prekrasan, i vječan. I kad ga sretnete, recite mu to. Recite mu da znam. *Zato* ne plačem. *Zato pjevam*.

(BES) KRAJ (95)

3. Analiza i interpretacija romana *Srce sfinge*

3. 1. *Srce sfinge*

Za razliku od romana za djecu *Bijeli Dimnjačar*, roman *Srce sfinge* pisan je za odrasle. Riječ je o mnogo složenijem djelu, na sadržajnoj i na formalnoj razini. Ovaj je tekst također bogat simbolikom i intertekstom – ponajprije biblijskim, ali i drugim – no za njegovo je tumačenje potrebno dublje znanje, promišljanje i analiziranje. Što se formalne strane tiče, dovoljno je spomenuti samo izmjenu različitih likova kao pripovjedača, pet umetnutih pjesama te neobičan dodatak u obliku uputa na kraju, što pokazuje koliko je djelo kompozicijski i naratološki složeno. Povezivanje motiva ključno je za razumijevanje teksta. Cijeli roman *Srce sfinge*, baš kao i sam naslov, odiše tajnovitošću i zagonetnošću. Radnja je bogata elementima detektivskoga romana, što također doprinosi osjećaju napetosti i neizvjesnosti.

²⁹ Usp. Slavić, Dean: *Simboli i proroci (Uvod u biblijski intertekst)*, Školska knjiga, Zagreb, 2011., str. 241.

³⁰ Usp. *isto*, str. 242.

³¹ Usp. *isto*, str. 242 -243.

3. 1. 1. Proslov *Srca sfinge*

Kao i *Bijeli Dimnjačar* i roman *Srce sfinge* započinje proslavom u kojemu su najavljeni osnovni motivi koji će se provlačiti kroz cijeli tekst. Takvi motivi – poput motiva svjetlosti, ljiljana, zrcala, tajne i vode – presudni su za razumijevanje i tumačenje ovoga djela.

Već prve rečenice proslova sažimaju dvije poruke koje će se pokazati važnima u djelu, i koje će se u različitim oblicima ponavljati kroz tekst: *Sada i nikada više. Sva je ljepota i sav očaj sadržan u tih nekoliko riječi zemnoga postojanja. Sada i uvijek. To je Raj koji nam je u patnjama obećan; kad mine patnja, nastupa kraljevstvo Uvijek i sada.* (5)³²

Sada i nikada više – poruka koja upućuje na prolaznost i podsjeća čitatelja da treba živjeti u trenutku u kojem jest jer on neće vječno trajati. U tekstu se mnogo puta ističe koliko je važno proživjeti sadašnji trenutak i ono što nam on pruža. Uči o važnosti doživljaja i divljenja, o vrijednosti zapažanja i promatranja detalja: „*Važno je proživjeti.*“ (49) *Nije dovoljno znati kamo ideš. Treba se znati kretati ispunjen.* (67) *Ne treba žuriti. Ne treba žuriti, čak ni u Raj.* (52)

Druga misao – *sada i uvijek* – upućuje na neprolaznost, na vječnost koja je toliko puta spomenuta i u *Bijelome Dimnjačaru*, kao ohrabrenje i poruka nade. Riječ je o dvije suprotne misli koje se ipak međusobno potpuno ne isključuju. Slično kao u riječi (*BES*)*KRAJ*, kojom završava *Bijeli Dimnjačar*.

Spomenuto *kraljevstvo Uvijek i sada* podsjeća na svjetlosno kraljevstvo koje se spominje u *Bijelome Dimnjačaru* i jednako je tako povezano s novozavjetnim kraljevstvom nebeskim. Ovdje se čak i eksplicitno to blaženstvo koje nastupa nakon patnje naziva Rajem. U tekstu će se, međutim, više puta postaviti pitanje granice zemaljskoga i onostranoga, činit će se kao da ta granica na nekim mjestima nestaje i više se ne zna *što je gore, a što dolje*. Izgleda da ni ovo nije toliko problem prostora, koliko problem prolaznoga i vječnosti, točnije, problem vremena. U proslavu se to jasno ističe: *Vrijeme je to koje dobro od zla dijeli. Vrijeme koje će licu u zrcalu odgovoriti na pitanje: „Tko je najljepši na svijetu?“ i zapisati samo one stihove koji neće biti zaboravljeni. (...) Vrijeme, vatra na kojoj se duhovno zlato tali i pročišćava.* (5) Motiv zrcala kojemu je upućeno pitanje o tome tko je najljepši na svijetu podsjeća na bajku o *Snjeguljici*. To pitanje nije vezano samo uz ljepotu, nego i uz pitanje dobra i zla. Dobra Snjeguljica ljepša je od zle maćeha i ona je ta koja ostaje, jer da bi kraj bio sretan kao što je to

³² Gjerek, Anica; Gjerek-Lovreković, Maja: *Srce sfinge*, Globus, Zagreb, 1992.

i uobičajeno u bajkama, dobro uvijek mora pobijediti. Povučemo li ovdje vezu s navedenim citatom i vremenom, možemo reći da on govori o tome kako zlo prolazi, a dobro je ono neprolazno, vječno. Drugim riječima, ponavlja se misao da poslije patnje dolazi vječna radost.

Motiv vremena javit će se u tekstu još mnogo puta, a motiv vatre, ponovno će biti istaknut na kraju romana, ostavljajući tako dojam zaokruženosti djela. Zrcalo je također jedan od provodnih motiva koji će se ponovno pojavljivati, no više ne kao bajkoviti, nego kao biblijski intertekst. Sveti Pavao u svojoj *Prvoj poslanici Korinćanima*, u *Hvalospjevu ljubavi*, piše:

Doista, sada gledamo kroza zrcalo,
u zagonetki,
a tada – licem u lice!
Sada spoznajem djelomično,
A tada ću spoznati savršeno,
Kao što sam i spoznat! (1 Kr 13, 12)

Moglo bi se reći da su ove riječi ključ za razumijevanje *Srca sfinge*, jer se veći dio radnje romana sastoji od traganja za jednim *licem*, kao i za spoznajom istine.

Cijeli roman, baš poput *Bijeloga Dimnjačara*, velika je pohvala ljubavi jer se i u njemu sve svodi na pouku ljubavi. Tako su i anđeli već u proslavu prikazani kao oni koji *vole ljude, ali ljube Krista. U toj ljubavi njihova je nevidljiva nježnost uzvracena. Ljudi ih ne vide, djeca ponekad, a Krist ih stalno gleda. Kako On voli anđele? Kao anđeli svoja krila. Oni su njegov let, on je u njima kao cvijet u laticama.* (6) Anđeli su, dakle, Kristova krila, oni koji prenose Kristovu ljubav. Ta je misao izražena i u početnoj strofi prve umetnute pjesme, pod naslovom *Anđeo ljubavi*:

Svako je krilo anđela kao pola srca,
Sa srcem u krilima anđeo leti,
U srcu koje svijetli njegov let je voljeti
I pod raskriljenim srcem ljubiti i bdjeti. (33)

Pjesma završava monostihom: *Neka anđeo ljubavi leti.*

Iz proslava doznajemo da su anđeli poslani kao pomoćnici ljudima na njihovom životnom putu.

Težak je to put. Spuštamo se duboko, da bismo poletjeli visoko. Uranjamo u ranjenog sebe, da bismo se rana oslobodili, a zatim, zacijeljeni, poletjeli do neba, do izvora svjetla. Težak je to put. Koliko težak, znaju samo anđeli, jer su ga prešli toliko puta, podmećući nevidljivo duhovno krilo pod slomljenu ruku umornog čovjeka, pod njegovo posrnulo stopalo. (5)

Put ovdje predstavlja život, a konačni je cilj nebo, koje je izvor svjetla. *Težak je to put.* – misao je koja se ponavlja u tekstu. Ipak je cijeli roman, kao i *Bijeli Dimnjačar*, protkan motivima svjetlosti. Nebo je izvor te svjetlosti, ali ona je i sastavni dio zemaljskoga života. Tu su i anđeli čije je *duhovno krilo* suprotstavljeno slomljenoj ruci umornoga čovjeka i njegovom posrnulom stopalu. Primjer je to kontrasta, metafore i sinegdohe, jer slomljena ruka i posrnulo stopalo predstavljaju slomljene, posrnule ljude, ljude koji se muče u životu, koji pate.³³ Uvodi se i motiv vode, toliko važan i u *Bijelome Dimnjačaru*, a pojavljivat će se i u *Srcu sfinge* kao jedan od provodnih motiva. U proslavu se o tri vrste vode, a svaka ima svoje značenje za ljudski život: *Postoje vode između zemlje i neba, vode u ljudima i anđeoski izvori. Prve čiste svijet, druge obnavljaju snagu, a u trećima kupaju se duše prašne od dugoga puta.* (5-6)

Na kraju proslava, ovaj se tekst definira kao *priča o anđelima, stvarna i izmišljena.* (6) U nastavku rada slijede analiza i interpretacija te pripovijesti.

3. 1. 2. Struktura romana

Već je spomenuto da je struktura romana *Srcu sfinge* složenija. Tekst se može podijeliti na dva veća dijela od kojih svaki čini otprilike polovicu romana. Svaki od ta dva dijela moguće je promatrati zasebno jer zapravo pripovijedaju dvije različite pripovijesti. Te dvije pripovijesti povezuju zajednički motivi, ponajprije motiv istrage te lik anđela na zadatku.

U prvome dijelu javljaju se dva anđela, anđeo Porfir i anđeo Akib, koji se u poglavljima uglavnom izmjenjuju kao pripovjedači u prvome licu. Iznimke su poglavlje *Cvjetovi bez mirisa*, *Ova bilježnica* te *Istina o jabuci* u kojima se pripovijedanje odvija u trećemu licu. Odnose usložnjava i umetnuta pjesma *Anđeo ljubavi*.

Sve počinje nestankom anđela Porfira vezanom uz nepoznatoga zagonetnog čovjeka i neobičnu bilježnicu koja je pronađena kao jedini trag.

U drugome dijelu anđeo istražitelj nije imenovan, a traga za zagonetnim *licem*. U istrazi mu pomaže desetero veoma zanimljivih i neobičnih svjedoka, a ishod je potrage neočekivan i začuđujuć. Anđeo istražitelj ujedno je i pripovjedač u osam poglavlja, dok su dva poglavlja pripovjedači svjedoci – gospodin P. u poglavlju *Zaboravljeno lice* te gospodin R. u poglavlju

³³ Premda se radi o univerzalnoj ljudskoj tematici, ovdje nije nevažno spomenuti da je proslav datiran u Koprivnici, 14. veljače 1992., u vrijeme Domovinskoga rata u Hrvatskoj. Ovo treba imati na umu jer se u romanu unatoč brojnim patnjama stalno naglašava vrijednost života. To će posebno doći do izražaja u poglavlju *Misao o ljubavi*, koje počinje umetnutom pjesmom koja se obraća gradu, a može podsjetiti na *Priču o gradu* Siniše Glavaševića.

Vizija. Ovih deset poglavlja omeđeno je pjesmama *Srce sfinge* i *Zvezdana košulja*. Između prvoga i drugoga djela stoji poglavlje *Misao o ljubavi*. To poglavlje počinje pjesmom upućenom gradu, a radnja se kasnije odvija u Zagrebu. Nije jasno tko je pripovjedač, no očito je da je riječ o nekome koga ljudi *vide*. On, dakle, ne može biti anđeo, a kraj romana i pronalazak tajanstvene osobe za kojom se tragalo pruža mogući odgovor na pitanje o kome bi se moglo raditi. Roman završava uputama čitatelju pod naslovom *Tajna bilježnica* i zaključuje se pjesmom *Graal*. Ovo je peta pjesma umetnuta u roman, što simbolično upućuje na pet Isusovih rana.³⁴ Svi su dijelovi međusobno povezani i u međusobnom odnosu.

3. 2. Prvi dio – Adam i Lili

3. 2. 1. Izvješće anđela Porfira

Prvi dio *Srca sfinge* počinje pronađenim izvješćem nestaloga anđela Porfira. Na temelju jedinoga traga, bilježnice presvučene u korice s naslovom *Srce sfinge*, anđeo Akib kreće u potragu za Porfirom i zagonetnim muškarcem o kojem piše u izvješću.

Izvješće počinje opisom nepoznatoga užurbanog muškarca: ...*Čovjek je žurio, odjeven u tamnosivo ljetno odijelo i svijetloplavu košulju. Kravatu je čvrsto svezao velikim čvorom ispod adamove jabučice. (Bila je tamnoplava, s uskim crvenim prugicama.)* (9). Muškarac na prvi pogled djeluje kao poslovan čovjek, a pozornost je posvećena njegovoj odjeći i bojama, a ne licu, visini, boji kose i ostalim fizičkim obilježjima. U takvom opisu upada u oči motiv adamove jabučice, kao jedinog dijela tijela koji se spominje. Čitatelj na samome početku romana ovaj motiv još ne povezuje s biblijskim Adamom i jabukom s drveta spoznaje dobra i zla iz Knjige Postanka, no on će kasnije itekako dobiti na važnosti.

Muškarac u rukama nosi knjigu prljavožutih korica s naslovom *SRCE SFINGE*. Zaustavlja se kod glavnoga gradskog kina, u kojem se toga dana prikazivao film znakovitoga naziva *Dvojica u mraku*. Motiv glavnoga gradskog kina može podsjetiti na *Bijeloga Dimnjačara*, no za razliku od poznatog mjuzikla *Moje pjesme, moji snovi* koji se tamo spominje, o postojanju filmu *Dvojica u mraku* nema podataka. Prema naslovu je moguće zaključiti da se radi o kriminalističkom filmu. U ovome dijelu romana to se još ne čini

³⁴ *Vidi*: Slavić, Dean: *Simboli i proroci: interpretacije biblijskoga interteksta*, Školska knjiga, Zagreb, 2011., str. 165-166.

značajnim, kao što ni zbog žurbe muškarca čitatelj ne pretpostavlja da se radi o bjeguncu, nekome tko bježi i skriva se.

Čovjek se naslonio na zid i zadubljeno čitao knjigu. Tada se prvi put javlja pripovjedačev *ja* te odjednom shvaćamo da se pripovijedanje zapravo odvija u prvome licu: *Ja sam cijelo to vrijeme lebdio na nekoliko metara udaljenosti od njega.* (10) Ne samo da se nalazi sasvim blizu muškarca o kojemu tekst govori, već i lebdi! Radi se, naravno, o anđelu Porfiru koji iz nepoznatoga razloga prati muškarca s knjigom. Anđeo nagađa o kakvoj je knjizi riječ, iz čega je očito da je njegovo znanje ograničeno. Kad je čovjek prestao čitati, oči su mu bile suzne. Odlazi dalje, a anđeo ga prati: *Udaljavao se sve brže, krećući put gradske biblioteke. Uplašio sam se da bi mogao vratiti knjigu, a da ne vidim prije o čemu se radi, što bi učinilo nepotpunim moje izvješće.* (10) Anđeo stoga krši pravila, prilazi sasvim blizu i uzima čovjeku knjigu iz džepa. Proučavajući neobičnu knjigu visoko među granama kestena, otkriva da se uopće ne radi o knjizi iz gradske biblioteke, već o bijelom neispisanom notesu presvučenom u prljavožute korice. Za to vrijeme ispustio je muškarca iz vida i izgubio ga. O tome događaju piše kratko izvješće u praznu bilježnicu koju je uzeo muškarcu. Iz posljednjih rečenica doznaje se da je još dva tjedna uzaludno tražio muškarca kojemu se izgubio svaki trag. Sjećanje na taj događaj ražalostilo ga je i potaklo da napiše nekoliko stranica o tome u bilježnicu, koju stalno nosi sa sobom. Spominje i svoju odluku da još jednom potraži onoga muškarca u parku kestenova, gdje mu se tako gubi posljednji trag.

Izvješće zaključuje napomena anđela Akiba o pronađenom tekstu koji će se dalje u romanu najčešće nazivati *tajnim dokumentom*:

(Izvješće anđela Porfira o događaju od zemaljskog dana 23. lipanja 1983. Ljeta Gospodnjeg. Pronašao anđeo Akib u koricama s naslovom „Srce sfinge“, zajedno s ostalim pripadajućim tekstovima, 28. kolovoza 1983.

Kako je anđeo Porfir iščeznuo pred gotovo mjesec dana, cijela stvar smatra se krajnje povjerljivom i zahtijeva osobito pomno provođenje daljnjeg postupka.) (11)

3. 2. 2. Potraga anđela Porfira i anđela Akiba

Radnja *Srca sfinge* počinje kao u detektivskom romanu – zagonetnim slučajem o kojem će se dalje voditi istraga – a tu su i karakteristični motivi poput izvješća, traga, praćenja i nestanka. Nakon prvoga poglavlja u kojemu anđeo Akib iznosi pronađeno izvješće anđela Porfira iz pronađene bilježnice nepoznatoga muškarca, u drugome poglavlju situacija postaje još zagonetnija pojavom neobične i tajanstvene mlade žene o kojoj pripovijeda sveznajući pripovjedač u trećem licu.

Poput muškarca iz izvješća anđela Porfira, i žena se žuri ulicom. Porfirov nestanak zbio se u lipnju, a sada je već blizu proljeće. Žena je obučena u ljubičastu haljinu i sivi kaput, a kosa joj je svezana u rep ljubičastom maramom koja, lepršajući na vjetru, podsjeća na tropskoga leptira. Ljubičasta boja i egzotični motivi neprestano će se pojavljivati uz mladu ženu Lili. Već i samo ime asocira na ljubičastu boju, ali i na ljiljane, još jedan motiv koji se vezuje uz ovaj lik.

Žena najprije ulazi u malenu slastičarnicu. Govori više za sebe, zagonetno, zbunjujući tako prodavačicu: *Izgleda da ih danas nema* (13), *danas ih nema u blizini*. (14) Pritom, kada kaže da *ih nema*, ne misli na kolače, već na anđele, ostavljajući tako prodavačicu u još većem čuđenju. Ipak se odlučuje počastiti velikim kornetom sladoleda te odlazi dalje. Sljedeći se put zaustavlja kod izloga cvjećarnice te ulazi unutra. Vadi kristalnu bočicu sa zlatnožutom tekućinom, objašnjavajući cvjećarici da želi cvijet koji ima sličan miris. Cvjećarici se tekućina čini kao *neka orijentalna mješavina mirisa* te odgovara ženi da će teško naći neki cvijet koji bi mirisom odgovarao tome. Lili pripovijeda kako je sama pomiješala mirise – dva mirisa koja je dobila na poklon prije otprilike godinu dana, stigli su iz Indije: *Nisu mi se dopali svaki za sebe. Zapravo, slutila sam da će zajedno dati čaroban sklad! Znae, bila je to poruka*. (15) Na pitanje zbunjene cvjećarice na kakvu poruku misli, ona odgovara: *Poruka o skladu*. (15) Lili naposljetku odabire irise, cvjetove ljubičaste boje sa žutim središtem. Cvjećarica napominje da irisi nemaju mirisa, a Lili, naizgled paradoksalno, odgovara da su oni onda najbližiji mirisu koji traži, premda je orijentalni miris koji joj je prije pokazala bio intenzivan. Lili objašnjava svoj odabir usporedbom irisa s anđelima: *Oni su kao ovo cvijeće. Kao ovi lijepi, ljubičasti irisi. Oni su cvjetovi bez mirisa, ali ja ih uvijek nanjušim. Navikla sam da ih poprskam mirisom iz ove bočice. To ih malo ljuti, jer jako uživaju u tome što su nevidljivi*. (17) Simbolično, moli tri cvijeta.

Indija i egzotično, istok i zagonetnost, miris i irisi motivi su vezani uz Lili koji ostavljaju snažan dojam na druge likove u tekstu, ali i na čitatelja. Poruka o skladu i miješanje mirisa podsjeća na dvije ruže u *Bijelome Dimnjačaru*, koje samo zajedno daju zlatnu ružu (35-36).

Ako čitatelj očekuje egzotične motive zbog naslova u kojem se spominje sfiga, motive poput orijentalnih mirisa i istoka moguće je povezati s Egiptom. I Indija koja se spominje samo još snažnije ukazuje na egzotični Istok. No kada saznajemo da je ime zagonetnoga muškarca Adam, a pravo Lilino ime Eva – ime koje samo Adam zna i njime je naziva – tada postaje jasno da spomenuti motivi zapravo upućuju na rajski vrt i na biblijsku pripovijest o Adamu i Evi.

Lili odabirom cvjetova koji nemaju mirisa, kao ni anđeli, povezuje ono zemaljsko i ono nebesko, zemlju i raj, ljudsko i anđeosko. Ona, kao i Adam, ne pripada potpuno ni jednoj ni drugoj strani. Oni su *kao ptice bez krila koje sve znaju o letu, ali su prisiljene hodati*. (51) Anđeli ne znaju tko su oni, a njihove ih neobične sposobnosti zbunjuju. Oboje osjećaju prisutnost anđela. Dok Lili ne vidi anđele, ali ima moć nad njima pomoću mirisa, Adam ih može zavarati pomoću zvuka, pjesme. To se vidi u sljedećim poglavljima u kojima anđeo Akib pronalazi Adama, a anđeo Porfir upoznaje Lili. Oba se susreta zbivaju kraj rijeke. Očito je kako motiv vode, rijeke, ovdje ponovno nije slučajan. Motiv rijeke podsjeća na Knjigu Postanka u kojoj piše da je od Edena dolazila *rijeka da natapa vrt i ona se dijelila u četiri rukavca* (Post 2, 10), odnosno četiri rijeke: Pišon, Gihon, Kuš i Tigris.

Do prvoga susreta, susreta Akiba i Adama (kojemu anđeo još ne zna ime), dolazi prvoga dana proljeća. Shvativši da je muškarac uz rijeku onaj čovjek, *prošlogodišnji slučaj nestalog, za kojim je uslijedio i tajanstveni nestanak anđela Porfira* (20), Akib ga počinje slijediti lebdeći na sigurnoj udaljenosti. Odmah uočava da se ne radi o običnom čovjeku: *Pokušao sam ući u njegovo misaono polje, ali uzalud. Postojala je neka blokada koju je spominjao već Porfir prije nestanka*. (20) Spustivši se niz nasip, muškarac sjeda do vode i počinje pjevati anđelu nepoznatu pjesmu o proljeću. Kada je prestao pjevati, izvadio je naočale, slomljene, te ih bacio u vodu, a zatim je isto učinio i s kravatom. Pritom izgovara metaforične rečenice: *Staklu – staklo i Svili – svila*. (21) Ove misli podsjećaju na riječi iz trećega poglavlja Knjige postanka koje Bog upućuje Adamu: *Jer si prah i u prah se vraćaš*. (Post 3, 19). Moguće ih je povezati s prolaznosti i smrti, pa tako i s prvom misli koja stoji u proslovu *Srca sfinge: Sada i nikada više*. Adam ponovno počinje pjevati. Ovoga puta pjesma je govorila o djevojci koja je ušla u zrcalo. U tekstu pjesme postavljaju se pitanja: *Je li voda zrcalo? Je li nebo zrcalo? Kamo da je slijedim?* (22)

Prva pjesma, pjesma o proljeću koju je muškarac uz rijeku pjevao, upućuje na sretan, idiličan početak, na rađanje. To potvrđuju i stihovi koje anđeo Akib pronalazi na ceduljici ostavljenoj kraj svojih prstiju, probudivši se nakon što je zaspao dok je čovjek pjevao:

Ne zaboravi, anđele,
Nikada njeno proljeće, ni
Njegov prvi dan.
Nesretan i sretan. (22)

Ove je stihove moguće povezati s biblijskom pripovijesti o Adamu i Evi, o iskonskome grijehu i izgonu iz raja. Ta se slika slaže i s drugom pjesmom, koja govori o odlasku, asociirajući i na smrt. Zrcalo predstavlja granicu koju Adam još ne može prijeći.

Anđeo shvaća da mu se čovjek javio, da je znao da je on pored njega: *Ali kako je mogao znati da sam pored njega? (...) Je li moguće da taj čovjek zna toliko o anđelima – zavarao me običnom pjesmom!* (22) Otišao je dok je Akib spavao, no anđeo je primijetio još jednu neobičnu pojavu, vezanu uz vodu: *Kad sam se probudio, noge su mi bile do pola u vodi. Vodostaj je narastao. Nije li padala kiša? Morat ću se raspitati podrobno o tome.* (22)

Motiv vode pojavljuje se i odmah na početku sljedećega poglavlja, u kojemu anđeo Porfir pripovijeda o svome susretu s Lili: *Uvijek sam volio šetati obalama rijeke u proljeće, kad je voda zeleno plava poput večernje haljine noćne plesačice. Stajao bih dugo zagledan u svijet koji je tekao tamo negdje duboko, s one strane zrcala u tekućoj dimenziji.* (23) Više gotovo da i ne iznenađuje što se uz motiv vode odmah javlja i motiv zrcala. Porfir razmišlja o tome kako svi zapravo pripadamo jednoj rijeci koja teče istome cilju i ne brine ga više toliko što je danima bezuspješno tražio onoga čovjeka:

Dugo sam ga tražio, a onda sam se iznenada prenuo, probudio. Shvatio sam koliko je sve to zapravo malo važno. Mislim, svi su oni u istoj vodi koja će ih na kraju sama, bez ičije pomoći, donijeti istome cilju, u jedno jezero ili more, s manje ili više sunčeve svjetlosti na dnu. I zapravo je prilično svejedno tko će koliko putovati i hoće li biti malo izranjavaniji no onaj drugi, s malo više trave u ustima i kojom dubljom ogrebotinom u visini srca. (23-24)

Razmišljajući o rijeci, Porfir je odjednom primijetio da vodom plove neki neobični ljubičasti cvjetovi. Lili je stajala malo dalje i upravo bacala posljednji cvijet u rijeku. Bio je zatečen kad mu se obratila, pitajući ga kako se zove. Osjećala je njegovu prisutnost iako ga nije vidjela i premda nije imao mirisa, a, na njegovo zaprepaštenje, mogla ga je i čuti. Porfir vidi njezinu bezbrižnost, radost i bezazlenost. Zaključuje kako je ona *neobično, svakako, ali ipak, po svim vidljivim karakteristikama, normalno mlado ljudsko biće.* (24) Lili mu obećava da ga neće poprskati mirisom. Poznato joj je da se ljudi anđela *ne sjećaju*, no ona zna *da nikada nije sama*. Želi da budu prijatelji, da uzme njezinu ljubičastu maramu te odleti s njome prema istoku. Anđeo pristaje i poleti s maramom u ruci u pravcu u kojem je rekla, osjećajući pritom neobičnu radost. Dok je letio preko glavnoga gradskog trga, upada mu u oči Akib, koji je upravo ponovno slijedio zagonetnoga muškarca za kojim je tragao. Slučajno ga je sreo toga jutra na Gornjem gradu, uživajući u proljetnom jutru. Iz daljnjega opisa očito je da je riječ o gradu Zagrebu. Prepoznavši muškarca kojega je Akib slijedio, Porfir je pomislio da je čovjek svojim neobičnim moćima opčinio anđela te ga je pokušao zaustaviti. Dok su se njih dvojica prepirali, čovjek im

se još jednom izgubio iz vida, ovoga puta skupa s bilježnicom koju mu je sam Akib bio bacio pred noge.

Na ovome mjestu čitatelj saznaje mnogo o anđelima. Već je prije bilo moguće uočiti osnovne osobine anđela u ovome djelu. Oni su nevidljivi običnim ljudima, nemaju mirisa te mogu letjeti i čuti ljudske misli. Također posjeduju različite posebne sposobnosti. Tako se, primjerice, Akib koristi svojom sposobnošću gledanja u daljinu, zvanom *kristalna kugla* ili *dalekozor*, da bi mogao pratiti Adama iz veće udaljenosti. Čini to radi sigurnosti, jer anđeli se u ovome tekstu boje, brinu, čude, žaloste, ostaju zapanjeni i zatečeni, a njihovo je znanje ograničeno. Anđele Akiba tako je uhvatila panika kad je na Gornjem gradu ugledao muškarca za kojim je tragao:

Odjednom pretrnuh. Padne mi na pamet misao – zašto sam ga opet sreo i zašto ga samo ja vidim? Gdje su, zbilja, ostali? Zašto ga uvijek baš ja moram sresti? Je li to znači da zapravo on možda mene prati? I gdje je sad anđeo Porfir koji je nestao na sličnom zadatku, prateći ovog čovjeka? (29)

Promatrajući ga, anđeo se počinje bojati i da bi čovjek mogao nekamo otputovati: *Shvatio sam, po načinu kako je netremice motrio svoj grad, da želi nekud otputovati. Prepoznao sam melankoliju i onu tihu bol čovjeka koji se pogledom oprašta od onoga što voli.* (30) Treba istaknuti motiv putovanja koji je ovdje izuzetno važan jer će i Lili kasnije spomenuti kako se nada da će uskoro otputovati, a poveziv je i s egzotičnim, orijentalnim motivima o kojima je već bilo riječi. Anđeo želi saznati čovjekovu tajnu, traži način na koji bi ga mogao spriječiti da otputuje te stoga krši pravila i pred noge mu baca njegovu bilježnicu u prljavožutim koricama: *Vezat ću te kao što si ti mene vezao, nečim što ti puno znači, što te podsjeća previše a da bi mogao odoljeti.* (30) Tek tada, dok čovjek suznih očiju čita pjesmu zapisanu s druge strane bilježnice, na trećoj strani, Akib saznaje da se čovjek zove Adam. Kasnije, kada je Porfir spazio Akiba dok je ovaj netremice slijedio čovjeka glavnom ulicom, kao obuzet, saznajemo da se radi o inače *najležernijem i najrazumnijem od svih anđela*. Porfir ga k tome naziva *mudrim Akibom*. Kasnije, kada će Akibu objašnjavati zašto je prošloga lipnja nestao bez riječi, za Porfira saznajemo da ga zovu Pouzdanim: *Spoznaja da se nakon svih tih godina predanog služenja to dogodilo baš meni, Porfiru, zvanom Pouzdani! Morao sam ga pronaći. Ne samo zbog bilježnice, već i zbog tebe, zbog svjetla, zbog svih nas, zbog njega.* (45) Za Adama kaže: *Bio je to vlasnik one tajanstvene bilježnice koja me i uvukla u sve ovo, pretvorivši jedan naizgled običan zadatak u najveću avanturu mog anđeoskog postojanja!* (40) *Prvi put otkako je svijeta jedan je čovjek iščeznuo anđelu, ostavio ga na tako lak i jednostavan način.* (44) Dvoje neobičnih ljudi uspjelo im je izmaknuti anđelima, zbunivši ih svojim trikovima:

Točno znaju što učiniti, kako reagirati, da bi nas zbunili. I znaju da smo tu, mislim, neprestano. Kao da nas vide. Ali to je, naravno, nemoguće. A ipak, bez obzira na način, tako strašno čudesno. Novo. Kao kad slijepci odjednom progledaju i gluhi počnu razaznavati zvukove. Ne, zapravo još više. To je kao kad mrtvi uskrsnu iz svog sna. (45)

Anđeli se pitaju što bi bilo kada bi svi ljudi odjednom imali sposobnost spoznati ono što se nalazi s druge strane. (50)

Nakon ponovnog Adamovog nestanka prestaje i pripovijedanje anđela. Sljedeća dva poglavlja pisana su u trećemu licu, a govore o bilježnici koju je muškarac bacio pod jedan grm ne bi li anđele na neko vrijeme zadržao na krivome tragu te o tajnom susretu Adama i Lili na obali rijeke. Umjesto detektivskih elemenata, ovdje prevladavaju romantični i kriminalistički elementi. Tekst je bogat biblijskim intertekstom, ponajprije onim iz Knjige Postanka i izvještaja o stvaranju.

3. 2. 3. Tajanstvena bilježnica

Prije spomenutog susreta Adama i Lili, u poglavlju *Ova bilježnica*, pozornost se zaustavlja na bačenoj bilježnici koja je ostala ležati pod jednim grmom punim sitnih, tamnomodrih bobica. Motiv grma može podsjetiti na biblijski prizor s Adamom i Evom nakon istočnoga grijeha i spoznaje da su goli:

Tada se oboma otvoriše oči i oni opaziše da su bili goli. Zato spletoše smokvino lišće i načiniše sebi od njega pregače. A kad začuše šušanj korakâ Gospodina Boga, koji je hodio po vrtu za dnevnog vjetrića, sakriše se oni, Adam i njegova žena, pred Gospodinom Bogom među grmljem u vrtu. (Post 3, 7-8)

Zanimljivo je i to što je bilježnica bila ispisana dvama različitim rukopisima, i to sa stražnje strane – Adam ju je morao preokrenuti da bi je čitao. Baš kao što su Adam i Lili pobjegli anđelima skrivali se od njih, tako je i tekst bilježnice pisan sa stražnje strane, kao da je skriven. Jedan je rukopis bio grublji, oštar i teško čitljiv; drugi je bio nježniji i krhkiji.

3. 2. 4. Pjesma *Anđeo ljubavi*

Pjesma koju je Adam čitao dok ga je Akib promatrao nalazila se na trećoj stranici, a bila je ispisana drugim rukopisom. Pod naslovom *Anđeo ljubavi* stajala je posveta: *Adamu*. Tada i čitatelj i Akib prvi put doznaju ime zagonetnoga muškarca. Riječ je o lijepoj lirskoj ljubavnoj pjesmi koja započinje mislima o tome kako su anđelova krila i njegov let zapravo ljubav. *Svako*

je krilo anđela pola istoga srca... (33) Dalje se zaljubljena žena, koja je lirski subjekt, obraća muškarcu kojega voli. Iskaz je vrlo osjećajan, nježan, sjetan te pun ljubavi, ali i tuge, o čemu svjedoči motiv slomljenoga krila u grudima:

Kad govoriš da me voliš mogla bih umrijeti
Odmah, sa slomljenim krilom u grudima,
Bez snage da poletim, bez tebe kog u snu
Samo smijem još vidjeti, dok mašeš mi drugim krilom
Ti, jedini moj, jedini među svim ljudima. (33)

Misao da ga smije vidjeti još samo u snu podsjeća na *Bijeloga Dimnjačara*. Osim toga, pjesma zapravo upućuje da su dva srca ljudi koji se vole kao dva krila anđela; ona čine ljubav. Pjesma govori o gubitku njezina drugoga krila, osobe koju voli: *Gubim te u času kao osmijeh među ružama*. (33) On je umro, a ona nastavlja živjeti, sanjati i pisati za njega: *Mogla bih umrijeti, ali tko bi letio s tobom / U snu, ako nebu odnesem drugo krilo? Tko ti pisao / Pjesme, koje manje od mene voliš?* (33) Ovdje je važno sjetiti se i spomenuti da je cijela knjiga posvećena *voljenom suprugu i ocu Ivi Gjereku, koji živi s anđelima*. Kraj pjesme vraća nam opet misli na Adama i Lili jer se govori o promjeni i moralnome čišćenju – *već mudriji smo od soli, isprani i svijetli* (34) – a Lili će na kraju spomenuti kako su oni već iskupili svoj grijeh. Osim toga Adam je, čitajući pjesmu, plakao, što govori o tome koliko je pjesma vezana uz njega i koliko ga je potresla.

Što se tiče forme, iznimno je važna simbolika brojeva. Pjesma se, naime, sastoji od pet strofa od po pet stihova i završnoga monostiha: *Neka anđeo ljubavi leti*. (34) Već je vezano uz *Bijeloga Dimnjačara* spomenuto kako broj pet može simbolizirati pet Isusovih rana, a u ovome kontekstu odabir upravo ovakve forme i peterostiha vjerojatno nije slučajna. Zanimljiva je i činjenica da pjesma počinje upravo na 33. strani, na strani s brojem Isusovih godina.

Baćena pod grm, bilježnica je, međutim, ostala ležati otvorena na drugome mjestu; na strani ispisanoj grubim, brzim rukopisom, različitim od rukopisa kojim su bile pisane ostale stranice. *Vrlo posebne rečenice ispunjavale su prostor tih drugih stranica, kao da na mnogo različitih načina opisuju isto, govore o istom*. (43) Na otvorenoj je strani bio zapisan tekst:

Tek noću zvijezde su vidljive i blistaju tim pritajenim i neopisivim, draguljastim sjajem. Tek noću, kad svjetlost snažnija od njihove, zapravo bliskija, okrene svoje lice na drugu stranu. Takvi su i oni. Samo ponekad, samo nekome vidljivi. Nevidljive zvijezde u svjetlosti materijalnog sunca, što tek u tišini duhovne dimenzije pokazuju svoj prodorni i istovremeno stidljiv sjaj. (43)

Nakon posljednje rečenice pružala se bjelina neispunjene stranice. (43) Očito je da i ovaj tekst govori o anđelima. Kao što se zvijezde vide noću, tako se i pomoć anđela jasnije vidi u nevolji. Cijeli je ulomak ispunjen motivima svjetlosti. Ne piše što se dalje dogodilo s bilježnicom, no može se pretpostaviti da su je anđeli našli.

U odvojenom ulomku na kraju poglavlja piše još da je vjetar pročitao bilježnicu, *brzinom nebeskog čitatelja*, što ponovno podsjeća na spomenuti ulomak iz Biblije u kojemu piše da je Gospodin Bog hodao vrtom za dnevnoga povjetarca kada su se Adam i Eva sakrili pred njime u grmlje:

Tamnomodre bobice podrhtavale su na laganom povjetarcu. Odjednom, povjetarac je prerastao u blagi vjetar i one se počеше ljuljati, sve brže, u istom ritmu. Istovremeno, stranice odbačene ili izgubljene bilježnice počеше se iznenada okretati. Jedna, pa druga, a onda sve do posljednje. Vjetar je pročitao vrlo brzo, *brzinom nebeskog čitaoca*, cijelu bilježnicu i ona je sada ležala na tlu tamna, nezamjetna i zatvorena nevidljivim prstima. (46)

Nevidljivi su prsti zatvorili bilježnicu, kao da se želi reći – dovršili, izbrisali njezinu važnost, zaključili jednu pripovijest.

3. 2. 5. Posljednji susret Adama i Lili

Svjetlost je prolazila kroz lišće kao da nije stvarno, već papirno (...). (47) Tim riječima započinje poglavlje *Istina o jabuci*, koje govori o ponovnom susretu Adama i Lili nakon mnogo vremena, ali i o njihovom konačnom rastanku. U opisu mjesta i ugođaja, ističu se motivi svjetlosti, zelenila i rijeke. Sve podsjeća na rajski vrt, a tu je i motiv *jabuke iz koje još uvijek teče krv* (51) – Lili je je spominje. Da nema te *Jabuke*, bili bi slobodni. Ovako su zatočeni na zemlji, ne mogu otići, unatoč velikom umoru nakon svih ti godina. *Mislio sam da smo možda gotovi, da smo učinili svoje* (50) – kaže Adam, na što Lili odgovara: *Oh, Adame, zar ti nije bilo jasno, zar ti još uvijek nije jasno – da je doista tako, onda ne bismo više bili ovdje. Tijela bi nam bila satkana od svjetlosti i udisali bismo svjetlost i bili bismo svjetlost.* (50) Adam i Lili razgovaraju prilično zagonetno, tajanstveno, bez objašnjavanja na što misle, no može se pretpostaviti da govore o svojoj čežnji za rajem, za nebom.

I Adam, kao i Lili, ima neke veze s istokom. Lili je dobila na dar mirise iz Indije, a Adam govoreći o neobičnim događajima u svome stanu, spominje malu vazu iz Indije, koja bi se prevrnula *iznenada, bez daška vjetra u sobi.* (49) Sve je djelovalo nekako *sudbonosno*. Sve na neki način upućuje na izgon Adama i Eve iz edenskoga vrta: *I kad je bio izгнаo Adama, postavi istočno od vrta edenskog kerubine s mačem, iz kojega se vijao plamen, da čuvaju put*

drvetu života. (Post 3, 24) Anđeli u ovome tekstu ne znaju tko su oni, a Lili ih promatra s određenom simpatijom, pa i brigom. Tako ne želi da Akib i Porfir imaju problema pred Velikim anđeoskim vijećem zbog njih. Ona ih ne smatra neprijateljima, već ih naziva njihovim čuvarima. Pa ipak, i Adam i Lili iz nekoga razloga skrivaju svoju tajnu pred anđelima i sastaju se, pobjegavši od njih. Oni imaju znanja koja drugi ljudi nemaju, znaju anđele zavarati različitim trikovima i svjesni su njihove prisutnosti – prisutnosti nečega što pripada drugoj strani, onostranom. K tome, Adam u jednome trenu Lili naziva Evom. Ona ne želi da je tako zove, tvrdi da ona to više nije i nada se da će uskoro *otputovati*. Simbolično je što Lili ovoga puta umjesto ljubičaste haljine, haljine boje nade, došašća i korizme, nosi bijelu haljinu, haljinu boje čistoće, svjetlosti, dobrote, života, Uskrsa. Adama moli da joj obeća da je neće tražiti. On na to odvrća da ne mora obećati. *Sve će se i tako za to pobrinuti*. (52) U ulomku se spominje motiv sudbine, ideju da će biti onako kako mora biti. Motiv sudbine, kao i motiv sfinge iz naslova, moguće je povezati sa Sofoklovom tragedijom *Kraljem Edipom*, koja također govori o tome kako se ne može pobjeći sudbini. No zapravo se ističe misao da je bitno *proživjeti* (49) Usprkos čežnji da otputuje, želja za životom još uvijek je barem jednako snažna. Lili je svjesna da treba živjeti, da je važan i ovaj, sadašnji život – *ne treba žuriti, čak ni u Raj*. (52)

Lili na kraju pita Adama je li mu žao zbog njih, zbog njihove ljubavi. On odgovara da mu nikada neće biti žao, na što ona priznaje da ni njoj nije žao te zaključuje: *To je, znači, Istina*. (53) Tako ova pripovijest, koja je započela kao detektivska pripovijest o anđelima, završava kao kriminalistička ljubavna pripovijest o ljudima: tajnim susretom dvoje zaljubljenih bjegunaca, svjesnih da imaju malo vremena jer ih anđeli traže. Na kraju se rastaju i kreću svako na svoju stranu – *u različitim pravcima, uzvodno i nizvodno, jedno pokraj rijeke, a drugo uz drveće, kao da se nikada nisu ni sreli*. U tom času spaziše ih anđeli (53) i to je posljednje što se doznaje o njima.

Tako završava prvi dio romana *Srce sfinge*, a zanimljivo je to što će i drugi dio romana započeti tajnom i potragom da bi završio ponovno jednim vrlo neobičnim, ali značajnim susretom. Dok je prvi dio, vezan uz Adama i Lili bio inspiriran ponajprije Starim zavjetom, točnije, biblijskom pripovijesti o postanku svijeta i Adamu i Evi, drugi će se dio temeljiti na motivima iz Novoga zavjeta, iz Evanđelja. To se vidi već u poglavlju *Misao o ljubavi*, koji stoji na početku drugoga dijela, uvodeći u nešto sasvim novo, a ipak brojnim motivima povezano s prvim dijelom romana.

3. 3. Drugi dio – Tajanstveno Lice

3. 3. 1. Misao o ljubavi

Poglavlje Misao o ljubavi započinje pjesmom gradu, jedinom u knjizi koja nije i grafički izdvojena, već su stihovi naznačeni samo kosim crtama između dijelova rečenica: *Sve žile tvojih skladnih ulica / Sve tvoje nebeske svile/ Ne mogu mi darovati prostora / Koliko može riječ bezvremena, grade.* (55) Pjesma je puna motiva vezanih uz svjetlo; spominju se zvijezde, svjetiljke, radosna svjetlost, mjesec, zlatna ptica čije oči na nebu sviću, *a srebro pera ispisuje put do sunca.* Govori se o početku dana, o uskrsnuću, na što asocira i zlatna ptica koja podsjeća na mitsku pticu feniks koja se ponovno rađa iz vlastitoga pepela.

Nakon pjesme slijedi pripovijedanje pripovjedača u prvome licu: *Hodajući polako od zgrade kolodvora prema glavnom gradskom trgu, pokušavao sam zamisliti njeno lice.* (55) Dok se uzaludno pokušavao sjetiti lica najdraže žene na svijetu, u misli mu je dolazila samo *nježnoljubičasta kruna.* Ljubičasta boja krune odmah podsjeća na prvi dio romana i Lili. Zanimljivije je, međutim, to što se motiv ljubičaste krune pojavljuje i u *Bijelome Dimnjačaru* te u pripovijetci *Ljubičasta kruna* Anice i Maje Gjerek na kraju istoimene zbirke.³⁵

Pripovjedač ubrzo susreće i muškarca u ljubičastoj vjetrovci koji ga se iz nekoga razloga dojmio. Razmišljajući o tome da već dugo nije vidio tako lijepog čovjeka, pita se je li to možda samo zbog ljubičaste boje vjetrovke.

Ugledavši vodoskok, pripovjedač odlazi do njega. Motiv vodoskok zanimljiv je kao motiv vode koja ide prema nebu, ali i kao mjesto susreta umjesto rijeke iz prvoga djela. To je i još jedan motiv koji *Srce sfinge* povezuje s *Bijelim Dimnjačarem.* Kraj vodoskoka je stajala žena s lijepo odjevenom djevojčicom koja se smijala dok joj je majka pružala kapljice vode. Pripovjedač primjećuje: *U takvim se prizorima uvijek nastani ljubav.* (56) Prilazi, naginje se nad vodu i u njoj najprije ugleda vlastito lice, a onda se ono rasplinulo: *Učinilo mi se da vidim, kao na filmskom platnu, u vodi umjesto svog lica mladu ženu koja baca knjigu u nebo i ona pogada mjesec koji izgleda poput zrcala! Iz zrcala je izašao lik s bijelim krilima, vjerojatno anđeo.* Prizor je vrlo neobičan, a sastoji se od svih već spomenutih motiva u djelu: vode, mlade žene, knjige, neba, zrcala, anđela.

³⁵ Gjerek, Anica; Gjerek-Lovreković, Maja: *Ljubičasta kruna*, Znanje, Zagreb, 2001.

Kad je pripovjedač podigao glavu, vidio je kako se žena i djevojčica udaljavaju šljunčanom stazom. Niz lice su mu klizile kapljice vode:

Neupućeni promatrač mogao je pomisliti kako plačem da je tog časa pogledao moje lice. Ali jedini promatrač, Onaj koji je neprestano prisutan, „Božji duh“ koji lebdi nad vodama, nije se mogao zabuniti. On je gledao i izvana i iznutra i znao da ne plačem. Mada, da sam tog časa znao sve o ženi s djetetom koja je malo prije otišla, ili o čovjeku u ljubičastoj jakni, ili čak samo o klupi na kojoj sjedim, te slutio događaje koji će uslijediti – zadrhtao bih. (57)

U ovom se ulomku izravno spominje motiv Božjega duha, za kojega i u *Knjizi postanka*, dok je zemlja još bila pusta i prazna, piše: *Duh je Božji lebdio nad vodama*. (Post 1, 2)

Pitanje je na kakve događaje pripovjedač misli govoreći o onome što će se zbiti sa ženom i djetetom, sa čovjekom u ljubičastoj jakni i s klupom na kojoj sjedi. Tekst nastavlja opravdavati svoj naslov održavajući dojam tajnovitosti i zagonetnosti.

U nastavku poglavlja uočljive su i snažne veze s antičkom tragedijom. Bolje rečeno, svraća se pozornost na mitove, od onih antičkih grčkih do predaje o Manduši i postanku grada Zagreba.

Najprije saznajemo da pripovjedač dolazi iz nekog drugog svijeta. Naš mu se svijet naspram njegova čini poput kazališnih kulisa:

Svijet iz kog sam došao pomalo je neobičan, ali vrlo stvaran. Do tog trenutka još nisam primijetio da je ovaj, naizgled tako običan svijet u koji sam stigao potpuno nestvaran, baš poput kulisa priređenih za kazališnu iluziju grada. Mada je klupa bila stvarno drvena, hladni rub vodoskoka koji sam dodirnuo od vlažnog kamena, a drveće, ljudi i ptice potpuno živi i u neprestanom pokretu (koji je uzrokovao vjetar, ili mnoštvo uskomešanih ambicija, briga i potreba), našao sam svijet u kom je jedinstvo radnje, vremena i mjesta, usprkos zahtjevu stvarnosti (baš kao u starogrčkoj tragediji) ipak bilo iluzija. Pred licem mi je lepršao zastor koji nisam primijetio, satkan od budućih događaja. Da sam dublje uronio u smisao iščezle vodene vizije, naslutio bih njegov rub u svilenoj haljini žene koja je otišla, s rukom još vlažnom od vode što nas je na čas povezala poput sudbine. Da sam potrčao za njom, ugledao bih lice za kojim sam tragao u bajci, lice kojem pristaje ljubičasta kruna.

Kad je bacila knjigu u mjesec (jer sad znam da je to bila ona), cijeli moj život promijenio je tijek. Jedino što nikako još tada nisam mogao znati jest da je to knjiga koju ću morati napisati sam. (57-58)

Referira se na klasičnu teoriju kazališta spominjući jedinstvo mjesta, vremena i radnje i starogrčku tragediju, ističući kako je to u ovome svijetu samo iluzija. Spominju se motivi budućnosti i sudbine te zagonetna žena s licem kojemu pristaje ljubičasta kruna. Može se pretpostaviti da je to ono što narušava jedinstvo mjesto, vremena i radnje ovoga svijeta. Upućuje se na to da postoji još nešto kad ovaj život prođe i zastori se spuste.

U ulomku je tematizirano i pisanje: *Jedino što nikako još tada nisam mogao znati jest da je to knjiga koju ću morati napisati sam.* (58) Zanimljivo je što Adam u prvome dijelu zaključuje nešto slično, da će sam morati *napisati Srce sfinge.* (38)

Pitanje pisanja još će se jednom izravno spomenuti u ovome poglavlju:

Sjećam se da sam jednom na radiju čuo odgovor spisateljice na pitanje kako je napisala svoj roman, koji me se dojmio. Rekla je jednostavno: „Kao da kuham. Skupila sam svu tugu, ljubav i nadu koju sam našla u sebi i snažni ih pomiješala na vatri srca. Sve ostalo učinilo je vrijeme.“ (59)

Motiv pisanja i pripovjedačeve ideje da bi sam trebao napisati knjigu, a moguće je da misli na knjigu koju čitatelj upravo drži u rukama, jasno je poveziv s *Bijelim Dimnjačarem*. Međutim, tamo se, između ostaloga, radi o pripovijesti pripovjedačice o tome kako je odlučila postati književnica. U *Srcu sfinge* neobično je to što se radi o Adamu, prvome čovjeku, a u ovome poglavlju nije jasno o kome se zapravo radi. Isprva se može pretpostaviti da je riječ o anđelu, tim više što spominje da dolazi iz drugoga svijeta. No, čitajući tekst, do kraja poglavlja jasno je da se radi o nekome koga ljudi *vide*, ne o čisto duhovnome biću. Iz nastavka romana jasno je da ni osobe umrlih kada dolaze nisu vidljive ljudima na zemlji, stoga je logično zaključiti kako se ni ovdje ne radi o nekome takvom. Ovaj je lik i pripovjedač sličniji Bijelome Dimnjačaru koji dolazi među ljude i pomaže im, a oni ga vide. Tako osoba koja pripovijeda u ovome poglavlju sjeda ispred gradske kavane u Zagrebu i naručuje sok. Dolazi mu djevojčica i pruža ručicu, a on joj daje novčić. Ponovno se pojavljuju motivi svjetlosti, što upućuje na prisutnost dobra. Pripovjedač pritom citira Isusove riječi iz Novoga zavjeta: *tko traži, naći će, tko kuca, otvorit će mu se.*³⁶ (60) Tome dodaje:

A ona je pokucala na vrata moje samilosti. Nisam je mogao pustiti da ode bez ključića, pa makar i ne bio zlatan. Ona je bila tog časa djevojčica-fontana koja ispunjava želju bačenom novčiću. Poželio sam da izraste u pametnu i sretnu ženu. Bacio sam čarobni novčić na dno njenih dječjih nevidljivih suza. (60)

Motiv djevojčice i ključića koji joj pruža, samo ovoga puta umjesto u obliku novčića, umjesto u obliku privjeska s cipelicom, podsjeća na *Bijeloga Dimnjačara*. Jednako je tako i s njegovom brigom za njezinu budućnost. On je vidi onakvom kakva može postati – pametna i sretna žena, sa *zlatnom ružom* u sebi. Usporedba s fontanom, iz koje voda ide prema nebu, vjerojatno govori i o putu kojim želi da krene djevojčica. Može se reći da je njegova želja dobro djevojčice te da jednoga dana dođe u nebo. Poveže li se ovdje pripovjedača s Bijelim

³⁶ *Doista, tko god ište, prima; i tko traži, nalazi; i onomu koji kuca otvorit će se.* (Mt 7, 8)

Dimnjačarem, treba se sjetiti da on piše najljepše priče, u kojima su ljudi glavni likovi. Premda pripovjedač ovdje ograničava svoje znanje, kao pravi čovjek, ističući kako nije mogao znati što će se dogoditi sa ženom i djevojčicom, sa čovjekom u ljubičastoj vjetrovci ili klupom ipak se osjeća i neka njegova nadmoć nad svime time i tajanstvenost, a više od svega mir i *utopljenost* u grad, u sadašnjost, premda naslućujemo da on već pripada vječnosti, *drugoj strani*. U poglavlju se misao o vječnosti očituje i u motivu *nepromjenjivosti jednog prizora na drugoj pozornici i u drukčijim kostimima*. (59) Pokreti i osmijesi ljudi na trgu u Zagrebu, jednaki su onima na agori drevne Atene, samo je odjeća drugačija, no ono ljudsko ostalo je nepromijenjeno. Tu je i motiv srca grada *u kom (uvijek) NETKO PJEVA*. (59) Na kraju poglavlja grafički je jednako kao i ova istaknuta druga sintagma, no ona je je ponovno vezana uz pjesmu: *kao i u svim bićima uokolo, pulsira živo i snažno SRCE SFINGE. Ova pjesma koju čujem*. (60) Moglo bi se reći da unutar konteksta ovoga ulomka, vezano uz simbol zlatne ruže koja već raste u djevojčici, srce sfinge predstavlja ono najzagonetnije u čovjeku, ljudsku dušu, njegovu bit. Ona je dobra i vezana uz život i vječnost, zato se uspoređuje s pjesmom koja nikada ne prestaje.

O tome govori i pjesma *Srce sfinge*.

3. 3. 2. Pjesma *Srce sfinge*

U pjesmi *Srce sfinge* središnji je motiv *kameno srce*. Iz njega *bijela krv teče i bijela cesta ide. Iz tog živog vrela, ova ljubav bijela, / jedini je znak skriven u znaku...* (61) Srce je u ovoj pjesmi znak, odnosno simbol Isusovoga probodenog srca iz kojega su potekle krv i voda. Motivi bijele krvi i ceste usporedivi su s bijelim zrakama svjetlosti koje često viđamo na slikama kako izlaze iz Isusova srca. Cesta i krv bliske su i Isusovim riječima iz 14. poglavlja Ivanova evanđelja: *Ja sam Put i Istina i Život* (Iv 14). Cesta se pritom može povezati s putom, a krv je poveziva sa životom. To je srce živo vrelo iz kojega teče bijela ljubav, ono je simbol samoga Krista koji u Svetome pismu Samarijanki na zdencu kaže: *Kad bi znala dar Božji i tko je onaj koji ti veli: 'Daj mi piti', ti bi u njega zaiskala i on bi ti dao vode žive*. (Iv 4, 10).

U Ivanovom evanđelju, poglavito u 14. poglavlju, nalazimo još potkrijepe za ovakvo shvaćanje pjesme. To poglavlje počinje riječima: *Neka se ne uznemiruje srce vaše!* U pjesmi čitamo stihove koji bi se logično mogli nastaviti na tu rečenicu: *Tko srcu nevidljivom u Nevidljivom što može?* (61) U ovom je slučaju riječ o srcu koje se u ovoj pjesmi obraća Bogu (*blagi Bože*), uzdajući se u njega u smrtnim mislima: *Dlanovi su moji za čavle otvoreni; / Jer,*

što je smrt? Tek šavovi otporeni / na tijelu lutke što je orao kida. (61) Čavli i dlanovi koji će biti probodeni biblizmi su vezani uz Isusovu smrt na križu. Prisutna je snažna svijest o vlastitoj smrtnosti. Tijelo se doživljava kao krpena lutka, čime se izražava osjećaj nemoći pred smrću. No zatim tu smrt prevladava motiv srca kojemu u *srcu Nevidljivom* nitko ništa ne može, koje je vječno. To je srce potpuno uronjeno u Božju blizinu, s pouzdanjem, tako da se gotovo više i ne raspoznaje govori li se o dva srca ili jednome.

Motiv srca u srcu, kao i znaka u znaku, podsjeća na odgovor koji Isus daje apostolu Filipu: *Tko je vidio mene, vidio je i Oca. Kako ti onda kažeš: 'Pokaži nam Oca.'? Ne vjeruješ li da sam ja u Ocu i Otac u meni?* (Iv 14, 9-10). Također, kao što je ljubav koja izvire iz srca kao živoga vrela znak u znaku, tako je i Isus znak, što se izričito kaže u Matejevom evanđelju kada Isus odgovara farizejima: *Naraštaj opak i preljubnički znak traži, ali mu se znak neće dati doli znak Jone proroka. Doista, kao što Jona bijaše u utrobi kitovoj tri dana i tri noći, tako će i Sin Čovječji biti u srcu zemlje tri dana i tri noći.* (Mt 12, 39-40).

Srce je u ovoj pjesmi bijelo i kameno. Epitet kameno u ovome slučaju ne znači nešto negativno. Isus je u Svetome pismu uspoređen s kamenom: *Kamen što ga odbaciše graditelji postade kamen zaglavni. Gospodnje je to djelo – kakvo čudo u očima našim!* (Mt 21, 42)

Bijelo je kameno srce poput svjetlucave kapi živoga vrela, ono stoji u kontrastu s tamom i mrakom svijeta. Ljudi su u tome svijetu opisani oksimoronom u pitanju koje se postavlja: *A gdje su ljudi – slijepci koji vide?* (61) Motiv slijepaca koji vide, kao i motiv sfinge i sudbine u ovoj pjesmi, upućuje na Sofoklovoga *Kralja Edipa*. Tome dojmu doprinose i brojna pitanja koja se postavljaju u pjesmi: *Razumiješ li, sudbino, ovaj čudni znak?, Je li to put do čudesnog vida?* (61). Dok odgovor na pitanje sfinge odlučuje o životu ili smrti pojedinca koji stoji pred njom, ovdje su pitanja retorička, no također povezna sa životom čovjeka i sa smrti. Možda je to odgovor na pitanje zašto se u djelu u kojem prevladava biblijska simbolika toliko puta ponavlja motiv sfinge, zašto se taj motiv nalazi i u naslovu pjesme simbolično umetnute u samo središte romana, pa i u sam naslov djela. *Srce sfinge*, i roman i pjesma, govore o ljudskom životu i smrti, upućujući pritom na vječnost. Motiv sfinge ukazuje i na postojanje tajne, *otajstva*. To je otajstvo vezano uz čisto dobro, uz život, ljubav i uz istinu, što su motivi koji se neprestano pojavljuju u djelu. Motiv tajne podsjeća i na Pavlove misli da *sada gledamo kroza zrcalo, u zagonetki* (1 Kr 13, 12), i spoznajemo djelomično. Zato se pojavljuje i motiv slijepaca koji vide, pri čemu se misli na duhovno sljepilo pored zdravih tjelesnih očiju kao u slučaju kralja Edipa. Isus u Evanđelju kaže nešto slično:

„Vama je dano otajstvo kraljevstva Božjega, a onima vani sve biva u prisposobama:
da gledaju, gledaju i ne vide,
slušaju, slušaju – i ne razumiju,
da se ne obrate
pa da im se otpusti.“ (Mk 4, 11-12)

3. 3. 3. Potraga za *Licem*

Pitanje je počinje li drugi dio romana već poglavljem *Misao na vječnosti* ili su ovo poglavlje i pjesma *Srce sfinge* središte koje nije direktno vezano ni uz radnju prvoga ni uz radnju drugoga dijela romana, poput granice. Struktura djela složena je i moguće ju je razbiti na manje zaokružene dijelove koji su ipak povezani zajedničkim motivima i mislima – poput Adamove tajanstvene bilježnice u kojoj se čini da sve rečenice *na mnogo različitih načina opisuju isto, govore o istom.* (43)

U svakome slučaju, nakon pjesme *Srce sfinge* započinje nova potraga, novi slučaj koji treba riješiti. U ulozi istražitelja ponovno se nalazi anđeo, koji je ujedno i većinski pripovjedač. On susreće desetero vrlo neobičnih, značajnih i osebnih svjedoka, od kojih svaki na svoj način doprinosi istrazi. Svakom je svjedoku posvećeno jedno poglavlje.

Svi svjedoci dolaze *s one strane*, nevidljivi su ljudima i lete kao i anđeli: gospodin S., P., gospodin A., gospodin B., gospođa C., majstor L., gospodin D., gospodin R., gospodin P. i D. Ovo se može činiti zbunjujućim, ali na samome kraju romana postoji objašnjenje – *Inicijali i imena* po poglavljima. Otkrićem značenja inicijala, čitatelj ostaje u još većem čuđenju i vjerojatno će se poželjeti vratiti pročitanim poglavljima, ovoga puta usredotočen na sasvim druge motive. U objašnjenju se inicijalima redom pridaju ova imena: Shakespeare, Proust, Edgar Allan Poe, Jorge Luis Borges, Agatha Christie, Leonardo da Vinci, Albrecht Dürer, Rembrandt, Pablo Picasso, Salvador Dalí. Odmah prepoznavamo da je riječ o imenima poznatih umjetnika, književnika i slikara od razdoblja renesanse do 20. stoljeća, nezaobilaznih u kulturi zapadnoga svijeta. U ovome će radu umjesto inicijalima biti nazivani svojim punim imenima radi preglednosti.

3. 3. 4. Doživljaj i spoznaja

Postavlja se pitanje zašto su baš ove osobe odabrane za pomoćnike u anđelovoj potrazi. Iz teksta je moguće zaključiti da je to zbog ideje o važnosti *dublje* promatranja svijeta, što se obično pripisuje umjetnicima. *Pjesnici su čuđenje u svijetu.* – napisao je Antun Branko Šimić

u svojoj pjesmi *Pjesnici*. Čuđenje je upravo ono što se ističe i u *Srcu sfinge*, kao i važnost doživljaja te nastojanja da se dođe do spoznaje. Sve je to neophodno za dolazak do *Lica*, za njegov pronalazak i prepoznavanje te za puniji život. To su i poruke koju prenose mnogi likovi u *Srcu sfinge*.

Shakespeare prigodom svoga susreta s anđelom zaključuje: *Ovo je jedini način da se osjetim ispunjenim. Doživljaj. (66) Treba se znati kretati ispunjen. (67) Za ljude postavlja pitanje: Što mislite, koliko će im dugo vjetar biti odgovor na sve što je snažno i nevidljivo? (68)* Na anđelovo pitanje koliko je njemu trebalo da shvati, Shakespeare odgovara: *Ne dugo. – odgovorio je. – Ne toliko koliko mislite. Tek do prve osviještene pjesme. (68)* Problem ljudi koji prolaze kroz život površno, u žurbi, bez dubljega promišljanja, zapažanja, doživljavanja, divljenja i čuđenja, ostajući tako neispunjeni i postajući umorni od života, najbolje opisuju Proust, koji je i pripovjedač *svojega* poglavlja:

Možda je cijelo vrijeme tu, ali *mi* nismo tu. Odsutni smo. Duhom. Kao Alica u Zemlji čuda. Trčimo za zecom neke svoje misli. Nešto i doživimo, što smatramo čudesnim. Ali nismo tu. Najveće čudo nam ipak izmiče. Ostario sam pokušavajući da opišem taj osjećaj. Tu spoznaju o izmicanju čudnog koje je neprestano tu. Pokušao sam izgubljeno vratiti pisanjem. Mislim da mi je djelomice uspjelo. Bolje išta nego ništa. Iako su mnogi bili krajnje zajedljivi. Nisu razumjeli bit moje potrebe. Da iskoračim iz zrcala koje neprestano mami. Da ne gledam svijet u odrazu, već neposredno. (71-72)

U ovome se ulomku javlja motiv izgubljenoga vremena vezanoga uz Proustovo najznačajnije djelo, ciklus romana *U traganju za izgubljenim vremenom* (1909.).³⁷ Motiv čuda koje nam izmiče javit će se na još nekim mjestima u romanu. U navedenom je ulomku zanimljivo i to što Proust parafrazira Pavlove misli iz *Hvalospjeva ljubavi*: *Da ne gledam svijet u odrazu, već neposredno. (72)* Tu težnju za spoznajom Proust ističe i kada govori o svojim samotnim šetnjama: *Ti trenuci bili su ispunjeni vazda tihom sjetom. Ali i spoznajom. (71)*

Poslije rastanka s Dürerom anđeo primjećuje: *Bio je tako siguran da neće doživjeti ništa novo i značajno kad je dolazio ovamo, da je zaboravio ponijeti svoju umjetničku radoznalost. (107)* U ovim riječima može se pročitati kritika današnjemu čovjeku koji uglavnom živi i radi iz dana u dan, ne očekujući ništa novi i značajno, bez divljenja i zapažanja svakodnevnih manjih i većih čuda koja ga okružuju.

³⁷ „Ciklus započinje opisom slučajnoga buđenja sjećanja na djetinjstvo, naviranjem nehotičnoga sjećanja, a završava spoznajom o potrebi pripovijedanja uzaludno utrošenoga (izgubljenoga) vremena, koje će tako naknadno dobiti smisao“, a „umjetnost na kraju zadobiva značenje bezvremenosti.“
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50790> – 7. travnja 2019.

3. 3. 5. Svjedoci u potrazi

Nijedan svjedok koji se pojavljuje u romanu *Srce sfinge* nije odabran slučajno. Svi se oni uključuju u radnju vrlo promišljeno, s određenim ciljem i zadatkom. Svaki od njih pomaže anđelu u potrazi, preko svakoga od njih prenosi se neka poruka. Način na koji je to izvedeno usko je vezan uz stvarne činjenice iz života realnih osoba na koje se ovaj roman referira.

Kao što se uz lik Prousta pojavljuje motiv izgubljenoga vremena vezanoga uz njegovo najpoznatije djelo, tako se uz svakoga svjedoka vežu motivi iz stvarnoga života. Anđeo se primjerice, sa Shakespeareom nalazi kod glavnoga gradskog kina na trgu, u vrijeme početka večernje predstave. Ovo ne iznenađuje s obzirom na to da je motiv kina i predstave blizak kazalištu kao nezaobilaznoj činjenici iz Shakespeareova života. Shakespeare, kao i svaki od svjedoka, ima određenu ulogu u potrazi. On tako anđelu daje adresu na kojoj će se ovaj poslije sastati s Proustom.

Poglavlje *Zaboravljeno lice*, u kojemu pripovijeda sam Proust, puno je motiva vremena i vječnosti. Osjećaj nostalgije i sjete, kao prepoznatljivo obilježje Proustova stvaralaštva, prisutno je i u ovome poglavlju. To će se, međutim, na kraju promijeniti. Proust zastaje pred kućom na čiju adresu ubrzo stiže i anđeo. Ne razumiju zašto su trebali doći upravo na to mjesto. Pretražuju oko prazne kuće koja je u mraku i anđeo pronalazi crno-bijelu fotografiju. Proust prepoznaje *Zaboravljeno Lice* na njoj i odjednom ga ispunjava osjećaj silne radosti.

Uz Poeov lik spominju se njegova stanja *besvjesnog, oniričkog pijanstva* (83). Poznato je da je Poe za života povremeno *zapadao u teška depresivna stanja te tražio spas u alkoholu i narkoticima*.³⁸ Osim toga, anđeo se prisjeća općepoznatih obilježja njegovoga književnog stvaralaštva: *Pa vi ste otac zagonetnog, mistik i veliki letač nepoznatim svjetovima skrivenog!* (79) Anđeo moli Poea da se prisjeti Lica koje je vidio u jednome od svojih nespvesnih stanja.

S Borgesom anđeo razgovara o (karakteristično borgesovski)³⁹ vrlo apstraktnim temama kao što su *causa sui* te podudaranje kružnog i linearnog vremena. Moli ga da mu pomogne u rješavanju jedne pretpostavke. Borges to drage volje čini te zaključuje: *Koordinate bliskosti često su spojene samo jednim kratkim susretom.* (88)

³⁸ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48975> – 7. travnja 2019.

³⁹ Borges u svojim „ogledima i pripovijetkama postavlja i razrješava na razini intelektualne igre; događajnost u pripovijestima također je tek polazište za rješenja do kojih dolazi filozofiranjem. (...) Najdraže su mu teme vrijeme i bezvremenost, identitet i dvojnost koju svaki identitet uključuje, paradoks i ciklička narav tijeka povijesti.“ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8787> – 7. travnja 2019.

Agatha Christie, kao najpoznatija spisateljica detektivskih i kriminalističkih romana, predstavlja vrhunac u detektivskoj liniji motiva ovoga romana. Njezin lik izgovara rečenice kakve bismo mogli pronaći u njezinim knjigama:

Postoji, dakle, fotografija i svjedok koji bi mogao reći nešto o licu s fotografije. A, da, postoji i mjesto X na kom je fotografija pronađena. Vrlo važan detalj. Postoji i izvjesni gospodin B. koji vam je dao naslutiti da bi se moglo raditi o poznatoj zakonitosti koja se pojavljuje kod velikih brojeva i omogućava, simetrijom, izvjesnost periodične istinitosti. A mene ste pozvali da skupim šarene kamenčiće, izmiješam ih u vrtložnom bubnju, kako obično od milja nazivam svoj skromni um, i dakako, izvučem onaj jedini, pravi. Ali razočarat ću Vas, gospodine vrlo anđele. – (Nakašljao sam se.) – Moje Vam usluge za sada još nisu potrebne. Nemate dovoljno kamenčića. Radi se o istrazi, naime. U svakom dobrom slučaju postoji, dakako, problem vrijedan pažnje. Ali za uspješno rješenje potrebno je skupiti dovoljno dokaza. A vi posjedujete samo *jedan*, prilično klimav, dokaz koji je zapravo samo subjektivno viđenje jednog, usput rečeno, prilično labilnog stvora. Imate osim toga jedan, pazite, samo jedan predmet, odnosno prilično mutnu fotografiju za koju smatrate da je od presudne važnosti. S obzirom na diskutabilnu sposobnost gospodina A. da sudi precizno o bilo kojoj stvari, a osobito ovako delikatnoj, ono što Vama nedostaje jest stručno mišljenje o autentičnosti fotografije. Potrebno vam je, također, barem još nekoliko svjedoka. Imate još prilično posla, dragi prijatelju. Kad sve to prikupite, možemo se ponovno naći na ovom istom mjestu. Sviđa mi se ovdje, tako je *autentično*. (93-94)

Lik Agathe Christie prikazan je kao lik vrlo oštroumne, čvrste, govorljive, duhovite, nepokolebljive i tvrdoglave žene.

Leonardo da Vinci dolazi kao ekscentričan lik koji odbija govor te sve iskazuje svojim djelima. U povijesti on predstavlja primjer svestranoga renesansnog čovjeka *univerzalnoga genija, koji je snagom uma i dubinom intuicije rasvijetlio golem kompleks problema i vizionarski uputio na njihova rješenja*.⁴⁰ Sam anđeo za *meštra L.* u romanu kaže: *Njegov um je bio toliko veličanstvena i unikatna tvorevina, prava rose universalis, da nitko nije smatrao potrebnim prosuđivati njegove postupke. Znao sam da su njegov pravi govor njegova djela (...)*. (98) Iako je bio slikar i kipar, graditelj, inženjer, istraživač i pisac, svojim je glavnim pozivom smatrao slikarstvo.⁴¹ Ne čudi stoga što mu je i u tekstu ovoga namijenjena upravo ta uloga.⁴² U *Srcu sfinge* Leonardo na vodi stvara zlatnu sliku tajanstvenoga Lica. Čini to onako

⁴⁰ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=36051> – 7. travnja 2019.

⁴¹ Usp. *isto*.

⁴² „Leonardovim slikarskim djelom visoka renesansa dosegula je vrhunac. U njegovu sfumatu, mekim i prigušenim prijelazima između polusvjetla i polusjene, stapaju se oblici i boje u suptilne nijanse. Svakoju njegovoj slici prethodile su temeljite studije za kompoziciju, perspektivu, likove i sve pojedinosti. Tražeći slikarsku ljepotu i istinu, Leonardo se obraćao izravno prirodi, crtao je biljke, životinje i ljude proničući u bit njihovih struktura i fizionomija. Crtež kao i analiza i zahvat stvarnosti služili su mu ujedno kao komentar znanstvenih teorema.“ – *Isto*.

kako ga je anđeo molio – stvara uvećanu sliku lica s fotografije *s izražajnijim crtama, s jasnim karakternim obilježjima i naročito pročišćenom vizurom pogleda.* (99):

Albrecht Dürer dobiva zadatak rukom napraviti sto istovjetnih crteža lica, u čemu također prepoznamo biografske motive. Zna se da je ovaj renesansi njemački slikar i grafičar od najranije mladosti pokazivao nadarenost za crtanje.⁴³ U romanu se on buni i nikako nije zadovoljan reproduktivnim poslom koji je dobio, štoviše, planuo je zato što se od njega očekuje da se vrati *u niže sfere vlastitih sposobnosti.* (105) Naposljetku ga ipak smiruje pogled na Lice sa slike koju mu anđeo prenosi mislima.

Sljedeći poznati umjetnik koji se javlja, veliki nizozemski barokni slikar Rembrandt, ne dolazi samo kao lik već i kao pripovjedač. Time s Proustom dijeli povlaštenu ulogu koja ostalim svjedocima nije dana. Rembrandt se kao i Leonardo i Dürer u svome slikarstvu bavio i biblijskom tematikom. Poznat je po nevjerojatno uhvaćenim karakterom, emocijama i izrazima lica na svojim slikama te izraženim odnosom svjetla i sjene u baroknome stilu. Primjer je takve slike njegov *Povratak izgubljenoga sina* s temom iz Lukine parabole o razmetnome sinu i milosrdnomu ocu. U *Srcu sfinge* Rembrandt je dotrčao anđelu čim je vidio Dürerov crtež lica, prepoznavši ga istoga trena. On i Poe jedini su ga stvarno vidjeli, no Poe pod utjecajem opojnih sredstava zbog čega nije mogao biti pouzdani svjedok. Rembrandt pripovijeda anđelu da ga je vidio dok je radio na slici za jednu crkvu. Opis je vrlo važan, izražajan i veličanstven, zato će mu kasnije biti posvećeno više mjesta.

Nakon susreta s Rembrandtom, anđelu dolazi Picasso, također potaknut crtežem lica koji je dobio. Njegov lik sam kaže za sebe da nije više onakav kakav je bio za zemaljskoga života:

Ja sam P. Čovjek kojeg sam ostavio u ljudskom sjećanju ima zapravo malo sličnosti sa mnom. Vrlo brzo shvatio sam da je svijet osiromašen i razlomljen i da je istina upravo bolno nespoznata. Nisam želio podržavati laž u kojoj se sve odvijalo. Svi su se neprestano ponašali kao da je sve jasno samo po sebi. Slikali su svijet koji je u sebi krio jednu tragičnu priču o ljusci ispod koje je ostala praznina nakon što je nebeska ptica, izgleda zauvijek, odletjela. (114-115)

Za razumijevanje ovoga poglavlja treba se prisjetiti da je Pablo Picasso s Georgesom Braqueom osnivač analitičkoga kubizma u slikarstvu. Slike iz toga razdoblja djeluju razlomljeno, baš kao i pesimističan doživljaj svijeta iz ovoga teksta. Metaforičan prikaz viđenja svijeta kao jajeta iz kojega je nebeska ptica zauvijek odletjela govori o ateističkoj slici svijeta bez Boga. Vidjevši crtež Lica, Picasso je u ovome romanu oduševljeno dojurio anđelu. Njegova

⁴³ Usp.: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16678> – 7. travnja 2019.

pesimistična životna pripovijest sada je iza njega te on pun radosti i zanosa zaključuje: *Došlo je vrijeme nove cjelovitosti jer je školjka, naša modra školjka, ponovno puna.* (116) Ovom se rečenicom on konačno pozdravlja sa svojim kubističkim, razlomljenim viđenjem svijeta, o čemu svjedoči motiv vremena nove cjelovitosti. Modra školjka koja je ponovno puna simbolično predstavlja svijet u kojem se priznaje postojanje Boga. Modra boja ovdje može biti povezana s Picassovim *modrim razdobljem* u slikarstvu u kojem je „hladnim modrim tonovima prikazivao svijet beskućnika, prosjaka i bludnica“⁴⁴. Bog dolazi u takav svijet, On je prisutan i stoga se Picasso raduje i nada, ispunjen pozitivnošću i vjerom da će tako ipak sve biti dobro. Također, modra boja podsjeća i na boju neba, ali i na Isusove oči kako se one opisuju i u *Srcu sfinge* i u *Bijelome Dimnjačaru*. Picasso za života nije mogao naslikati ono što nije vidio, nije mogao vjerovati. No, kao što anđeo zaključuje: *Odjek njegovih koraka nije mogao čuti nitko osim mene. Bili su bestjelesni, a ljudi se doista više nisu pretvarali da čuju ono što nisu čuli i da vide ono što nisu vidjeli. Ali to, na sreću, još uvijek nije značilo da istina ipak ne postoji.* (116)

Posljednji svjedok dolazi još uzbuđeniji od Picassa. On je vidio osobu koju traže na putu do mjesta na kojem je imao dogovoren sastanak s anđelom. Salvador Dalí odabran je tek zahvaljujući dvjema ili trima nadrealističkim slikama. Anđeo govori o svome velikom divljenju prema njima, ističući njihov duboki prikaz istinitoga i bezvremenog svijeta *u kom se ljepotom zapravo izražava ljubav.* (117) Samo zbog njih, anđeo bi rekao da je on najveći majstor vizualne istine do sada. (117) Logično je zaključiti da pritom misli na onih par kasnijih Dalíjevih slika na kojima realističkim, figurativnim stilom prikazuje sakralnu tematiku. Takva je slika, primjerice, *Krist svetog Ivana od Križa* (1951.) na kojoj su iz ptičje perspektive najizraženije prikazane Kristove ruke. Taj će se motiv kasnije pokazati iznimno važnim jer anđeo za onoga za kojim su tragali, promatrajući ga u slastičarnici, kaže:

Ruke su mu bile jednako oblikovane kao na D.-ovim slikama. Ali bile su ipak nešto drugo. Bile su žive, na sasvim ljudski način, i upravo to je neusporedivo fasciniralo. Gledao sam u duhovne ruke obložene ranjivom kožom i osjetio kako mi cijelo biće podrhtava od neke nepoznate sile i nikad još doživljenoga čuvstva. (119)

⁴⁴ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48116> – 7. travnja 2019.

3. 3. 6. Motivi svjetlosti, vremena i pamćenja

Vidjeli smo koji se ključni biografski motivi javljaju u tekstu i kako se prema njima simbolično odabire uloga svjedoka u potrazi. Osim biografskih i detektivskih motiva, te već spomenutih motiva spoznaje i istine, do izražaja i u ovome dijelu romana dolaze i brojni motivi svjetlosti. Bitno se ističe i motiv vremena. Kod Prousta se uvodi poznati motiv izgubljenoga vremena da bi se ta misao potpuno promijenila. On se prestaje brinuti zbog vremena: *Mjesto sam pronašao, a vrijeme me nije zanimalo. Imao sam ga dovoljno. Cijelu vječnost nepotrošenog vremena.* (73) Poe, nasuprot tome, odmah po svome dolasku kaže da nema mnogo vremena te požuruje anđela. Postavka koju donosi Borges također uključuje vrijeme: *Koordinate bliskosti često su spojene samo jednim kratkim susretom.* (88)

Motivu vremena blizak je i motiv pamćenja koji se naslućuje već kod Prousta, jer se tajanstveno lice s crno-bijele fotografije naziva *Zaboravljenim Licem* (74). Pamćenje spominje i Rembrandt: *Bilo mi je drago što me to zamolio. Želio sam biti precizan u detaljima. To mi je uvijek pomagalo da se iznenada sjetim i onog što sam mislio da sam zaboravio.* (110) Zanimljivo je i to što se na kraju javlja Dalí, komu jedna od najpoznatijih slika nosi naziv *Postojanost pamćenja. Biblija govori o Božjem sjećanju na čovjeka i čovjekovu sjećanju na Boga. Svako uzajamno sjećanje uključuje prošle događaje u kojima je netko bio u vezi s nekim drugim; a ono izaziva obnavljanje te veze, podsjećajući na te događaje.*⁴⁵

3. 3. 7. Tajanstveno Lice

Tajanstveno se Lice prvi put spominje kada anđeo, pretražujući s Proustom u mraku dvorišta neke prazne kuće, pronalazi crno-bijelu fotografiju. Proust na anđelove riječi prinosi fotografiju uličnome svjetlu i krikne od iznenađenja vidjevši *Zaboravljeno Lice* (74). Kasnije, u poglavlju s Dürerom kad mu anđeo vizijom prenosi sliku na jezeru, to se Lice naziva i *Beskrajnim: Iz dubine tame koju vidimo kad zatvorimo oči, izašlo je jezero u sumraku, perunike, zatim zlatni tragovi nevidljivih prstiju po njegovoj površini i napokon, cijelo Beskrajno Lice.* (106)

To Lice nikoga ne ostavlja ravnodušnim. U Proustu fotografija na kojoj ga gleda budi radost: *Ruka u kojoj sam držao fotografiju pekla me kao nekada nakon dodira voljenog bića. Na čas, učinilo mi se da imam ponovno dvadeset godina i da sam blistavo sretan.* (75) Düreru

⁴⁵ Rječnik biblijske teologije, ur. Xavier Léon-Dufour i dr, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969., str. 1173.

potpuno smiruje gnjev zbog zadaće koja mu je povjerena te mu izaziva silno poštovanje: *Oprostite, nisam nimalo slutio da bi se moglo raditi o tome. Pogriješio sam. Vrlo sam pogriješio. Nadam se da mi opraštate.* (106) Rembrandt i Picasso oduševljeno jure anđelu čim su vidjeli crteže Lica, a Dalí stiže oduševljen, prepoznavši osobu s crteža u osobi koju je putem slučajno vidio u slastičarnici.

Uz Lice najčešće dolaze motivi svjetlosti, zlatne boje i perunika, odnosno ljiljana. Javlja se i motiv vode, ponajprije jezera na čijoj površini Leonardo slika lice:

Na vodi su se počele ukazivati precizne linije koje su se razmnožavale vidljivo poput nekog brzo-rastućeg grma. Sve više, njihov je vez otkrivao crte jednog ogromnog zlatnog lika. Površina između linija zadržala je boju tamnozeleno svjetlucave vode. Za nekoliko trenutaka, na cijeloj površini ležalo je jedno veliko lijepo lice krupnih, mirnih očiju, zagledano u sumračno nebo. (100)

Ovaj je opis vrlo značajan. Lik je prikazan zlatnim linijama. Zlatna je boja općenito znamen sunca i božanstva, ona je znak svetosti onoga što se prikazuje.⁴⁶ Motiv grma podsjeća na gorući grm u kojemu se Bog javlja Mojsiju, a za vodu je već istaknuto da se povezuje s Duhom Svetim. Evanđelist Ivan piše da *Boga nitko nikada ne vidje: Jedinorođenac – Bog – koji je u krilu Očevu, on ga obznani.* (Iv 1, 18) Lice je simbol tajne, ono je *poput vratiju nevidljivoga od kojih se ključ izgubio.*⁴⁷ Motivima grma, lica i vode Leonardo zapravo ne daje samo prikaz Lica, već upućuje i na Sveto Trojstvo, na Trojedinoga Boga.

Značajno je i da se jezero nalazi u polju perunika. Ovaj motiv snažno podsjeća na biblijski motiv poljskoga ljiljana. Prema nekim tumačenjima, dolina iz *Pjesme nad pjesmama* predstavlja svijet, a ljiljan samoga Krista.⁴⁸ Zanimljivo je i to što se u Rječniku simbola ispod toga pojma nalazi ilustracija ljiljana s napomenom: *Prema crtežu Leonarda da Vincija.*

Na istome mjestu ponovno se postavlja pitanje neba i zemlje, što je gore, a što dolje, no ujedno se ta granica i briše: *Perunike su nudile svoja modra i žuta lica sa šarenim središtem zlatnom predvečerju. (...) Voda nad kojom su se nadvile, poput nekih otmjenih stražara sa šarenim šiljastim šesirima, poprimila je sasvim boju neba.* (97) Nebo se odražava na površini jezera, a život koji je ispunjavao perunike *nije poprimio formu zabrinutosti* – njih nije brinulo što je gore, a što dolje. One su *nevine i spokojne* (101), poput ljiljana o kojima govori Isus, koji

⁴⁶ Usp. *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, ur. Anđelko Badurina, V. izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006. i dr.

⁴⁷ *Rječnik simbola*, prir. Jean Chevalier i Alain Gheerbrant, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 349.

⁴⁸ Usp. *isto*, str. 369.

se ne brinu što će odjenuti: *Ako dakle ni ono najmanje ne možete, što ste onda za ostalo zabrinuti? Promotrite ljiljane, kako niti predu niti tkaju, a kažem vam: ni Salomon se u svojoj svojoj slavi ne zaodjenu kao jedan od njih.* (Lk 12, 27-28)

Za anđela će perunike zauvijek sjećanju *toga svetog časa ostati kao cvjetni okvir najljepšeg ikad viđenog portreta.* (101)

Najljepši opis Lica u romanu ipak je onaj koji daje Rembrandt kada pripovijeda anđelu kako ga je vidio dok je radio na slici za jednu crkvu. Njegov je opis pun slikarskoga dojma, a prenosi poruku u čijoj se pozadini krije bogata simbolika:

Bio sam vrlo zadovoljan učinjenim poslom. Svjetlost koju sam postigao na slici bila je toliko prirodna, a istovremeno i nadnaravna, da je postala najvažniji dio slike. (...) odjednom sam osjetio ogroman umor i nešto nalik vrtoglavici. Sjeo sam na najbližu stolicu i čvrsto sklopio oči. U tom času, ugledao sam ga kako dolazi dugim hodnikom s onim svojim ozbiljnim licem, a ipak nasmiješen. Modri plašt koji je imao na sebi izgledao je kao da je načinjen od iste tkanine koja je svjetlucala u njegovim očima. (...) Piljio sam u svjetlost što ga je okružila, postajući svjestan da je ovdje ta svjetlost bila samo nastavak njegova lica! U času kad sam to pomislio, on je iščezao. (...) Želio sam silno naslikati to lice. Trudio sam se i trudio. Ali nisam uspio. (...) Nakon dugog nastojanja, shvatio sam da je to zato što sam svjetlost naslikao prije lica. Znao sam da bih prvo morao naslikati lice, a zatim svjetlost kao njegovu vlastitu sjenu. (110-111)

Iz ovoga opisa, kojim dominira motiv svjetlosti, mnogo doznajemo o osobi koju traže. Modri plašt i modre oči podsjećaju na boju neba i na boju mora. To je opis koji odgovara opisu Isusa iz dječje Biblije u *Bijelome Dimnjačaru*. Rembrandt doživljava svjetlost kao nastavak njegova lica, što podsjeća na dojam djevojčice da svjetlost isijava iz lica Bijeloga Dimnjačara. No najvažnije je to što se i svjetlost naspram lica osobe koju Rembrandt promatra čini poput sjene. Ovim snažnim oksimoronskim izrazom izražava se veličanstvo te osobe, samoga Krista kako razaznajemo, i svih njegovih osobina koje su čišće, jasnije, bolje i veće od same svjetlosti. Štoviše, njegovo je lice bilo prije svjetlosti.

3. 3. 8. Isus u slastičarnici

U posljednjem poglavlju, simboličnoga naslova *Veliko jutro*, anđeo konačno pronalazi onoga za kime je tragao. Dalí je uzbuđeno dojurio s vijestima da ga je vidio sada dok je dolazio ovamo, u gradu. Opisuje kako se iznenadio spazivši ga kako sjedi u slastičarnici: *I tada, kao da me grom oborio, vidio sam ga kako sjedi za jednim stolom u kutu! Zamislite, sjedio je tamo, kao da je to najnormalnija stvar na svijetu i pio je kavu...* (118) Anđeo također ne može vjerovati, u čudu pita kako bi on pio kavu. Potvrđuje se ono što čitatelj već neko vrijeme

naslućuje, cijelo su vrijeme tražili samoga Isusa, no začuđuje činjenica da ga nalaze na kavi u gradskoj slastičarnici.

U sljedećem času već smo stajali na ulazu u malu urednu slastičarnicu. Odmah sam ga ugledao. Bez sumnje, bio je to *On*. Lice se nimalo nije promijenilo, samo je kosa bila nešto novo. A tada sam pogledao niže. Prošaptao sam:

Halje, halje. – D. je slijedio moj pogled i rekao:

Da, kako jednostavno i u isti mah nevjerojatno! Poput glumca u nekoj zamršenoj, duhovitoj predstavi. Ovako ga nikada neće prepoznati.

Da, rekao sam – vjerojatno. Nakon svega, možda ovoga puta ne želi biti prepoznat. (119)

Govore o Kristu premda se on nigdje izravno ne imenuje. Kako piše u *Poslanici Filipljanima: On, trajni lik Božji, nije se kao plijena držao svoje jednakosti s Bogom, nego sam sebe „opljeni“, uzevši lik sluge postavši ljudima sličan; obličjem čovjeku nalik (...)*. (Fil 2, 6-7) Isus je ovdje ponovno među ljudima, blizak, jednostavan i neupadljiv, u čemu se odražava i njegova poniznost. Anđeo je gledao njegove *duhovne ruke obložene ranjivom kožom*. (119) On je odjednom pogledao ravno prema njima, a na licu mu se pojavio smiješak. Anđeo i Dalí shvaćaju da ih on *vidi*, u čemu se očituje njegova nadnaravna moć i znanje.

Slika Isusa u slastičarnici podsjeća na pjesmu *Kuda bih vodio Isusa* Nikole Šopa. U toj pjesmi lirski subjekt vodi Isusa i u krčmu. Za razliku od ove pjesme u kojoj prevladavaju motivi vezani uz Kristovu muku, a ugođaj je vrlo težak i mučan, na kraju *Srca sfinge* prevladavaju osjećaji radosti, uzbuđenja, divljenja, čuđenja, nježnosti, blagosti, topline i ljubavi; jednostavnije rečeno, osjećaji koje bismo mogli povezati s uskrsnućem. Poput Šopova Isusa, i ovdje je on *živa osoba u ljubavi i svjetlu*, on je *jasna i živo nazočna osoba*.⁴⁹ Svime time, a osobito u trenutku kada se nasmiješi, Isus iz *Srca sfinge* podsjeća na Bijeloga Dimnjačara, što i ne čudi ako se zaključiti da se zapravo radi o istoj osobi.

Anđeo je shvatio je njegov zadatak završen. Prije izlaska iz slastičarnice, zajedno se s Dalijem šutke poklonio Isusu, odajući mu tako počast i priznajući mu da je Bog. Tim činom ispunjava ono što stoji u Bibliji: *Gospodinu, Bogu svom se klanjaj i njemu jedinom služi!* (Mt 4, 10)

Izašavši na ulicu anđeo je poželio *potrčati od čovjeka do čovjeka, vičući: Probudite se, slijepci, probudite se, Svjetlost je ovdje, ponovno je ovdje!* (120) Ove riječi podsjećaju na poziv Ivana Krstitelja dok je propovijedao Kristov dolazak: *Obratite se jer približilo se kraljevstvo*

⁴⁹ Slavić, Dean: *Simboli i proroci (Uvod u biblijski intertekst)*, Školska knjiga, Zagreb, 2011., str. 23.

nebesko! (Mt 3, 2) Anđeli su oni koji uvijek slave Gospodina i navješćuju njegov dolazak. Čine to već nakon njegovog rođenja, donoseći pastirima vijest da im se rodio Spasitelj (Lk 2, 8-20).

Anđeo ovdje izravno Isusa naziva Svjetlošću. Time se još jednom potvrđuje značenje brojnih motiva svjetlosti u tekstu koji ukazuju na to da je Bog neprestano i svugdje prisutan. Čak i dok ga svi traže, on je uz njih, okružuje ih svojim blagoslovom i milošću. Anđeo shvaća da mnogi u njega ne bi povjerovali ni kada bi ga vidjeli u slastičarnici kao čovjeka, baš kao što nisu povjerovali kada je došao prije više od dvije tisuće godina: *Ali slijepci su bili gluhi i ja sam poželio da barem njihova nijemost ovoga puta bude izliječena.* (120) Anđeo osjeća silnu ljubav koju Gospodin unatoč tome osjeća prema ljudima:

Shvatio sam da sam shrvan nečim što je bilo veće od planine koju sam prohodao. Bila je to ljubav što se srušila na mene toga časa. Mogao sam osjetiti kako plivam kroz one dobrovoljne oslijepjene, blage oči, do jednog još nikad viđenog sunca. (...) Želio sam zauvijek nositi tu planinu na svojim leđima, kako bih mogao gledati umjesto njega. A on je sve i tako već vidio. (120)

Ovim riječima anđeo podsjeća na muku koju je Isus podnio zbog ljudi, na njegovu blagost i ljubav. Dobrovoljna oslijepjenost, kao motiv vezan uz *Kralja Edipa*, čini još jedan komadić slagalice u zagonetki na pitanje zašto motiv sfinge. Kao i u njezinom pitanju, i ovdje je točan odgovor: *čovjek*. To je *tajna* o kojoj se govori: Isus, *Sin Čovječji*, Bog koji se utjelovio i postao čovjekom. Pun brige i ljubavi za maloga čovjeka. Zato ga nalaze među ljudima, u običnoj gradskoj slastičarnici. To je neshvatljivo razumom, može se primiti samo srcem. Zato i sam naslov *Srce sfinge* uz riječ *sfinga* – koja sugerira nešto vezano uz razum, znanje, logiku kojom bi trebalo doći do odgovora na zagonetku – stavlja riječ *srce* koja je ponajprije vezana uz emocije, i ljubav. Ovim oksimoronom ukazuje se na činjenicu da se tajna ne može spoznati ljudskom logikom. Jednako tako detektivski motiv dokaza gubi svoj smisao jer se pred ovom tajnom traži *vjera*.

3. 3. 9. Motiv pjesme i ruže

Na kraju se čuje i pjesma, kao na kraju poglavlja *Misao o ljubavi: Začudo, sličila je na običan svakodnevni govor. Bila je istovremeno oštra i blaga. I nosila je dalje od svih do tada doživljenih riječi. Bila je to pjesma o ruži koja nije željela cvjetati dok se ne otvore svi njeni pupoljci.* (120) Iz ovoga je jasno da ruža koja ne želi cvjetati simbolizira Krista. Ruža je u kršćanstvu simbol Kristovih rana, a time i muke. Povezuje se i s kaležom koji skuplja kapi

Isusove krvi,⁵⁰ što se povezuje i s posljednjom pjesmom u ovoj knjizi pod simboličnim naslovom *Graal*. Motiv ruže, kao i motiv pjesme, podsjeća na poglavlje *Misao o ljubavi*. Pripovjedač je netko tko zna da u djevojčici koja ga je došla moliti milostinju već *raste neotvorena zlatna ruža*.⁵¹ On sjedi ispred gradske kavane, naručivši sok, i čuje pjesmu. Moguće je pretpostaviti da je riječ o istoj tajanstvenoj osobi koju anđeo i Dalí pronalaze u slastičarnici.

3. 3. 10. Mistična kristalna planina

Kako se bliži kraj potrage, anđeo u dva navrata razmišlja o mističnoj kristalnoj planini. Najprije u poglavlju s Picassom. Pala je noć i anđeo osjeća umor:

Bio je to umor penjača što se osjeti pri pogledu na vrh koji se čini nadohvat ruke, dok iskustvo govori da je pred nama zapravo onaj najveći, konačni napor. (...) Uzdahnuo sam i pogledao u mislima vrh svoje planine. (...) Nije bilo važno, ovog puta činilo se da ću, usprkos svemu, poletjeti i preletjeti razdaljinu vlastitog srca. Ali bit ću tamo, bit ću. Stajat ću na vrhu i promatrati sa zadovoljstvom djelo što su ga izatkali moji duhovni koraci. Cijela će mistična planina ovog putovanja biti načinjena od otisaka, nevidljivih ali čvrstih, mojih sazrelih stopala. (113-114)

Anđeo drugi put mističnu planinu spominje na kraju, gledajući Krista licem u lice, svjestan boli koju je prošao, ali i njegove goleme ljubavi. Anđelovu potragu također je moguće promatrati kao putovanje, no ovdje se spominju *duhovni koraci* i *razdaljina vlastitoga srca*. Misli se, dakle, ponajprije, na duhovno putovanje.

Motiv mistične kristalne planine povezan je s romanom *Bijeli Dimnjačar*. U posljednjem poglavlju Bijeli Dimnjačar pripovijeda djevojčici pripovijest o Djetetu na vrhu kristalne planine. Planina snažno povezuje Dijete s ljudima iako oni ne primjećuju njezine rubove na Zemlji. Ono ih vidi, čuje i razumije, poznate su mu sve njihove želje. Šalje im kristalne kamenčiće u kojima je živa voda i svjetlosne darove. Ljudi ne znaju da je Ono *tako blizu, među njima*, a ujedno i daleko, *u naručju Sunca* (94). *Kristalna je planina od zaleđenih suza što postaju nevidljive u Božanskoj svjetlosti, a Dijete koje stoji na njenome vrhu, srce je Bića, kojeg je svemir zamišljena priča o ljubavi...* (94) U *Srcu sfinge* također se javlja motiv Djeteta Isusa. Anđeo ga ne spominje dok razmišlja o kristalnoj planini, no ono se javlja u pjesmi *Zvezdana košulja*, koja slijedi na kraju iza toga posljednjeg poglavlja.

⁵⁰ Vidi: *Rječnik simbola*, prir. Jean Chevalier i Alain Gheerbrant, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 571.

⁵¹ Motiv zlatne ruže pojavljuje se i u jednoj od pripovijesti Bijeloga Dimnjačara: *Bijela je ruža u glavi, i zovu je mozgom, a crvena u grudima, i to je srce. Jedna od njih misli, a druga osjeća. Jesi li zapazila te dvije boje na našem grbu? Crveno-bijelu šahovnicu? (...) Duša je ono što misli u mozgu, i što osjeća u srcu. Ona je kao miris, isti miris u ružama.* (35-36)

3. 3. 11. Zvezdana košulja

U pjesmi *Zvezdana košulja* lirski je subjekt dječak Isus. Ugođaj je noćni, umirujući; mirna je noć u polju, a kontrast noći stvara svjetlost zvijezda.

Noćas oblačim svoju zvezdanu košulju;
U polju, vjetar joj skuteve poravnava,
A mjesec zakopčava rub oko vrata.
Noćas stavljam svoj zlatni til.
Isus sam, dječak. Na slami
U njoj sam ležao umotan,
Na nju preslikao ružu svojoj rani. (121)

Dječaku Isusu služe i zvijezde i vjetar i mjesec, oni ga oblače u zlatno ruho. Zlatna boja ističe božanstvo i svetost malenoga kralja koji ima vlast nad svemirom. Spominje se slama u koju je bio položen kao dijete, ali tu je već i motiv ruže i rane, iako je tek dječak koji još ne bi trebao znati za križ i smrtnu patnju.

U drugom dijelu pjesme uvodi se motiv zvezdane duše umjesto košulje:

Noćas oblačim svoju zvezdanu dušu.
Na zemlji, ona čovjek je u noći,
Na nebu, mog Oca svjetlosne oči.
I duh koji prebiva u riječi.
Isus sam. Tajna. Manji od zvijezde
U košari i od neba nad raspelom veći. (121)

Njegovu dušu čine tri osobe, ovisno odakle se promatra: prva je čovjek, odnosno *Sin Čovječji*, Isus, druga je Otac i treća je Duh Sveti. Isus, kao pravi Bog i pravi čovjek, sebe naziva tajnom. On ujedno ističe svoju ljudsku malenost i svoju božansku veličinu.

Dalje se ističe njegova zvezdana snaga i veličina njegove ljubavi:

Noćas oblačim svoju zvezdanu snagu
Na ljudsko srce skrivenoga Boga
I staviš li sve zvijezde na vagu,
Uteg moje ljubavi uvijek je veći
U zvezdanoj košulji Nevidljivoga. (121)

Motiv zvijezda toliko se puta ponavlja, kao da se želi istaknuti njihova nebrojenost, a koliko se tek želi reći da ima ljubavi u toj košulji, u ljudskome srcu nevidljivoga i skrivenog Boga kada je teža od svih zvijezda na nebu.

Pjesma *Zvezdana košulja* astrofična je, no, kako se vidi, moguće ju je podijeliti na tri dijela, broj koji nije odabran slučajno. Ovo je i pjesma koja stoji na početku istoimene zbirke

pripovijedaka Anice i Maje Gjerek. Radi se o pripovijetkama koje govore o doživljaju strašnog kaosa koji zovemo rat, a koji izvire iz svijeta odraslih, kako stoji u proslavu zbirke *Zvezdana košulja* (1993.).⁵² U vrijeme emotivne hladnoće i stradanja, ona želi ogrliti dječji svijet toplinom, uviti ga u umirujući dah nevidljivoga. (...) želi obasjati djelić hladne stvarnosti novim i ohrabrujućim pogledom. To može baciti novo svjetlo i na roman *Srca sfinge* koji je također objavljen za vrijeme Domovinskoga rata, samo godinu dana prije te zbirke. Poglavlje *Misao o ljubavi* daje naslutiti nešto o tome.

U zbirci se nalazi i pripovijetka *Zvezdana košulja* koja govori o osmogodišnjoj djevojčici Gabrijele iz Osijeka čiji je otac ostao u ratu, a majka nije htjela ići bez njega. Samo su djevojčicu poslali teti u Zagreb. Susjeda, gospođa Rebić, primijetivši nepoznatu djevojčicu dolazi u posjet i vidi crtež zvezdanoga neba koje djevojčica crta. *To će biti Isus načinjen od zvijezda.*⁵³ Djevojčica tvrdi da ga je takvoga vidjela na nebu. Objašnjava susjedi kako ponekad vidi stvari koje drugi ne vide. Tako je na Trgu vidjela ženu u dugoj bijeloj haljini kako se popela na Manduševac. Imala je dugu bijelu haljinu i hodala po vodi, kao Isus. Djevojčica zna da se žena zove Manduša, a susjeda joj objašnjava da je ona *duša ovoga grada. Čak i njeno ime o tome govori. Riječ duša skrivena je u njenom imenu, a njen je zdenac u srcu Zagreba.*⁵⁴ Pretpostavlja da je to što ju je djevojčica vidjela dobar znak: *Jako dobar znak za naš grad i zemlju. Jer, kao što je Manduševac srce Zagreba, tako je Zagreb srce Hrvatske, a jedna se lijepa legenda vratila u to srce.*⁵⁵ Motiv Manduše i grada Zagreba pojavljuje se u poglavlju *Misao o ljubavi*. Povežu li se s ovom pripovijetkom, dobiva se odgovor na pitanje koje se kasnije u tekstu ističe, pitanje koje anđeo i Shakespeare kasnije postavljaju: *zašto je izabran baš ovaj grad?* (63) Anđeo uzaludno razmišlja o tome: *Nisam ga mogao dovesti u nikakvu vezu s gospodinom S, ma koliko se trudio.* (63) *Ponovno sam počeo razmišljati zašto je gospodin S. odabrao baš ovo mjesto.* (64) Ostaje bez riječi kada se Shakespeare na kraju poglavlja okrenuo i pitao *njega* zašto je odabrao mjesto za susret. Ova pitanja ne dobivaju odgovor i ostavljaju zagonetnu prazninu, no jasno je da su se zbog nečega trebali naći upravo na tome mjestu. Iako je spomen glavnoga gradskog kina na trgu i drvoreda kestena moguće povezati s opisom Koprivnice iz *Bijeloga Dimnjačara*, a ne s gradom Zagrebom, možda nije ni važno o kojem se od ova dva hrvatska grada radi. Bitno je to što je odabrana zemlja u kojoj je rat. Isus dolazi u Hrvatsku, u Zagreb kao njezino srce, kako ga naziva gospođa Rebić iz pripovijetke *Zlatna*

⁵² Gjerek, Anica; Gjerek-Lovreković, Maja: *Zvezdana košulja*, Alfa, Zagreb, 1993.

⁵³ *Isto*, str. 46.

⁵⁴ *Isto*, str. 48.

⁵⁵ *Isto*, str. 48-49.

košulja. U vrijeme Domovinskoga rata, Hrvatskoj treba nada, ljubav, vjera i ohrabrenje. To je ono što nose poruke pripovijedaka u zbirci, kao i roman *Srce sfinge*. Pjesma *Zvezdana košulja* pruža ključ i adresu za pronalaženje daljnjih poveznica koje će dodatno osvijetliti poruke i značenje ovoga djela.

3. 3. 12. Kraj romana – *Tajna bilježnica i pjesma Graal*

Na kraju romana *Srce sfinge* stoji neobičan dodatak pod naslovom *Tajna bilježnica*, a iza toga slijedi usko povezana pjesma *Graal*.

Tajna bilježnica sadrži izravne upute čitatelju: *Da bi razumio do kraja savjete Tajne bilježnice, molim te, dragi čitaocu, sada budi pažljiv.* (121) Prva uputa glasi: *Ugledaš li u Vatri svoje lice, to je znak da ti je duša cjelovita.* (121) Ova se misao razrađuje alegorijom koja govori o vatri koja se *pali u mislima*, a u kojoj gori *zvuk. Energija koja se oslobađa tim činom jest SVJETLOST* (122), ali u početku je riječ, kako stoji i na početku Ivanova evanđelja (Iv 1, 1). Ovdje se sve to, međutim, može tumačiti kao tekst, priča u kojoj bi se čitatelj trebao prepoznati i koja bi ga trebala ohrabriti i potaknuti na dobro. To je svjetlost koju i ovaj roman oslobađa. To je želja autorica za čitatelja. Druga je uputa još zagonetnije, gotovo mistično, a govori o *mini-reinkarnacijama* koje se zbivaju svakih sedam godina unutar jednog ljudskog života. Uzevši u obzir bogatu simboliku ovoga romana, logično je pretpostaviti da se i ove upute treba čitati isključivo u ključu simboličnoga značenja, na što upućuje i broj sedam koji se toliko puta simbolično javlja u Bibliji. Ovdje bi *mini-reinkarnacije* mogle podsjetiti na Isusove riječi iz Ivanova *Otkrivenja*: *Evo, sve činim novo!* (Otk 21, 5), ali ovdje se, konkretno, misli na promjene koje čovjek može učiniti u svome životu, na čovjekovo nastojanje da napreduje u dobru, na što i potiču ove upute. *A na konačnom ispitu sve rješava odgovor na pitanje je li važno biti dobro ili biti dobar.* (123) Možda je najvažnija poruka ovoga teksta da treba ustrajati u dobru, čak i kad je svuda oko nas zlo, čak i u vrijeme rata: *Rasti i ostvari svoju zadaću, odbaci strah, kolebanje i slabost – u tebi i nad tobom je svjetlost. Tama kroz koju rasteš samo je odsutnost te svjetlosti i nema snage da te spriječi, ako sam ne odustaneš.* (124)

Djelo završava pjesmom *Graal* koja govori o svjetlosti koja može proizaći iz muke – *je li tko stvorio više svjetla od patnje no Isus* – kao što je iz velikoga truda nastala i ova knjiga. Završava ponovnim poticajima čitatelju da ustraje u dobru: *Nahrani gladne. Napoji žedne, svjetlom koje svjetlu će doći. / Budi moj graal. Svijetli u noći.* Spomenom prvih dvaju djela milosrđa na kraju ovoga djela, usmjerava se i na druga. Sveti gral je prema predaji kalež iz

kojega je Isus pio na posljednjoj večeri, on je *simbol vrhovne vlasti i savršenstva, predmet traženja, koji nije nadohvat prvome tko dođe.*⁵⁶ Treba prihvatiti trpljenje i činiti dobro bez obzira na sve, *svijetliti u noći*, što je zaključna poruka romana *Srca sfinge*.

4. Zaključna usporedba

Bogatstvo biblijskoga interteksta i simbolike u romanima *Bijeli Dimnjačar* i *Srce sfinge* veliko je. U odnosu Staroga i Novoga zavjeta, u analiziranim romanima preteže Novi zavjet. Zajednički motivi i simboli poput svjetlosti, vode, bjeline, života, tajne i istine te mnogih drugih, čine niti koje u oba romana vode prema jednoj središnjoj osobi. U prvoj je knjizi to lik Bijeloga Dimnjačara, a u *Srcu sfinge* tajanstvena osoba koju nakraju pronalaze u gradskoj slastičarnici. Iako se nigdje u tekstu izravno ne spominje njihovo pravo ime, simbolični motivi koji se vežu uz njih i geste likova potvrđuju da se radi o samome Kristu. On dolazi kao čovjek, jednostavan, blizak, ponizan, blag i pun ljubavi. Alegorična priča o božanskom Djetetu Isusu na vrhu mistične kristalne planine od suza svjedoči o njegovoj božanskoj naravi i želji da bude uz ljude. O tome govore i mnoga druga mjesta u ovim romanima. Čak i u dijelu *Srca sfinge*, koji za građu uzima uglavnom dijelove iz *Staroga zavjeta*, vodi u tome smjeru, a najsnažnije je naglašena poruka ljubavi. U oba romana čitatelj nailazi na autoreferencijalne dijelove u kojima se ističe i važnost pisanja kao poziva na činjenje dobra. Poziva da se donese svjetlo drugima.

Anica i Maja Gjerek biblijske su sadržaje i oblike citatima, asocijacijama i iluzijama uklopile u suvremeni svijet. Tako su, oslanjajući se na Bibliju, izgradile fiktionalne strukture u kojima se uz biblijske motive nalaze motivi iz bajki, mitova i zapadnoeuropske umjetnosti. Analiza biblizama u romanima *Bijeli Dimnjačar* i *Srce sfinge* pokazala je njihovu postojanost i opstojnost te potvrdila enciklopedijske postavke „simboličkoga, s naglašenom ulogom subjekta koji uspostavlja zamišljeni dijalog s čitateljem“ i „psiholoških suodnosa u raznim povijesnim okolnostima“, u kontekstu metafizičkoga književnog nadahnuća.⁵⁷

⁵⁶ *Rječnik simbola*, prir. Jean Chevalier i Alain Gheerbrant, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 176.

⁵⁷ *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 1, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2009., str. 549-595.

5. Literatura

1. *Biblija. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*, prev. Ivan Evanđelist Šarić, Verbum, Split, 2010.
2. Gjerek, Anica; Gjerek-Lovreković, Maja: *Bijeli Dimnjačar*, Znanje, Zagreb, 1999.
3. Gjerek, Anica; Gjerek Lovreković, Maja: *Labud u kapi rose*, Karista, Zagreb, 2008.
4. Gjerek, Anica; Gjerek-Lovreković, Maja: *Ljubičasta krana*, Znanje, Zagreb, 2001.
5. Gjerek, Anica; Gjerek-Lovreković, Maja: *Srce sfinge*, Globus, Zagreb, 1992.
6. Gjerek, Anica; Gjerek Lovreković, Maja: *Zvezdana kočija*, Karista, Zagreb, 2007.
7. Gjerek, Anica; Gjerek-Lovreković, Maja: *Zvezdana košulja*, Alfa, Zagreb, 1993.
8. *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 1, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2009.
9. *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, ur. Anđelko Badurina, V. izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006. i dr.
10. Martin, James, *Isusovački vodič za (gotovo) sve*, SKAC, Zagreb, 2016.
11. *Novi zavjet*, prev. Bonaventura Duda i Jerko Fućak, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.
12. Rem, Goran: *Metafizički prozor Maje Gjerek Lovreković*, u: *Riječi*, 2003., 3-4.
13. *Rječnik biblijske teologije*, ur. Xavier Léon-Dufour i dr, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969, str. 1173.
14. *Rječnik simbola*, prir. Jean Chevalier i Alain Gheerbrant, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983.
15. Slavić, Dean: *Biblija kao književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 2016.
16. Slavić, Dean: *Simboli i proroci (Uvod u biblijski intertekst)*, Školska knjiga, Zagreb, 2011.
17. www.enciklopedija.hr